

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Επιστημονικός Σύμβουλος : Δ. Γ. ΤΣΑΟΥΣΗΣ

**Έντεταλμένος Υφηγητής Κοινωνιολογίας
Παντείου Άνωτ. Σχολής Πολ. Επιστημών**

Γ.
ΓΟΙ
όμο

Γ.
ΕΤΑ
ΑΙ Α

ΦΙΑ
ΣΑΓ
ΑΙ Τ
ΔΙΝΙ
νεργα

ΕΜΙΑ ΝΤΥΡΚΑ·Ι·Μ

**ΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ
ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΜΕΘΟΔΟΥ**

**Μετάφραση - Επιμέλεια :
Α. Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ**

Α. Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ
Κοινωνιολόγου

**Ο ΕΜΙΑ ΝΤΥΡΚΑ·Ι·Μ
ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ**

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ	
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΒΕΡΝΗΚΑΤΣΙΩΝ ΧΑΝΙΩΝ	
Αριθ. Εισ.	1822
Ειδ. Αριθ.	403

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
GUTENBERG — ΑΘΗΝΑ 1978

κοινωνία ο νόμος της γενικής εξέλιξεως. Για να πραγματοποιηθεί, λοιπόν, κανείς αυτά τα φιλοσοφικά θέματα δεν είναι απαραίτητες μέθοδοι ειδικές και πολύπλοκες. Οι κοινωνιολόγοι αρκέστηκαν, έτσι, στο να συγκρίνουν τα πλεονεκτήματα της επαγωγικής με εκείνα της επαγωγικής μεθόδου και να κάνουν μία υποτυπώδη διερεύνηση των πιο γενικών μέσων που διαθέτει ή κοινωνιολογική έρευνα. Αλλά οι προφυλάξεις που πρέπει κανείς να πάρει στην παρατήρηση των γεγονότων ο τρόπος, με τον οποίο πρέπει να τεθούν τα κύρια προβλήματα ή κατεύθυνση, προς την οποία θα πρέπει να στραφούν οι έρευνες: οι ειδικές διαδικασίες, που θα επιτρέπουν στις έρευνες να αποδώσουν οι κανόνες που πρέπει να διέπουν την τεκμηρίωση των συμπερασμάτων της έρευνας — όλα αυτά παρέμεναν απροσδιόριστα.

Μία εδύχης συγκυρία περιστάσεων, στην πρώτη σειρά των οποίων ήταν δίκαιο να μπη ή πρωτοβουλία δημιουργίας για χάρη μας ενός τακτικού μαθήματος Κοινωνιολογίας στην Φιλοσοφική Σχολή του Μπορντώ, μās επέτρεψε να αφιερωθούμε από νωρίς στην μελέτη της κοινωνικής επιστήμης και, μάλιστα, να την κάνουμε αντικείμενο των επαγγελματικών μας ενασχολήσεων. Μπορέσαμε, έτσι, να ξεπεράσουμε αυτά τα πολύ γενικά θέματα και να θέξουμε ώρισμα συγκεκριμένα προβλήματα. Τα πράγματα μās ώθησαν, λοιπόν, να διαμορφώσουμε μία μέθοδο, ή οποία, όπως πιστεύουμε, είναι περισσότερο σαφής και προσαρμοσμένη με μεγαλύτερη ακρίβεια στην ιδιαίτερη φύση των κοινωνικών φαινομένων. Έδω θα θέλαμε να εκθέσουμε, στο σύνολό τους, τα αποτελέσματα αυτής της εργασίας μας και να τα προτείνουμε για συζήτηση. Υπονοούνται, ασφαλώς, στο βιβλίο *Ο Καταμερισμός της Κοινωνικής Εργασίας*, που πρόσφατα δημοσιεύσαμε. Αλλά μās φαίνεται πως θα είχε κάποιο ενδιαφέρον να τα απομονώσουμε, να τα διατυπώσουμε ιδιαίτερα, να τα συνοδεύσουμε με τις αποδείξεις τους και να τα εξηγήσουμε με παραδείγματα που πήραμε είτε από το παραπάνω έργο είτε από άλλα, ανέκδοτα ακόμα. Έτσι θα μπορεί κανείς να κρίνει καλύτερα την κατεύθυνση που θα θέλαμε να προσπαθήσουμε να δώσουμε στις κοινωνιολογικές μελέτες.

Τί είναι κοινωνικό γεγονός;

Πριν αναζητηθεί ή μέθοδος, που αρμόζει στην μελέτη των κοινωνικών γεγονότων, είναι σημαντικό να ξέρει κανείς ποια γεγονότα αποκαλούνται κοινωνικά.

Το θέμα είναι καιριο γιατί ο χαρακτηρισμός αυτός χρησιμοποιείται χωρίς πολλή ακρίβεια. Τον μεταχειρίζονται συνήθως για να εκφράσουν όλα περίπου τα φαινόμενα, που συμβαίνουν μέσα σε μία κοινωνία και που εμφανίζουν γενικά κάποιο κοινωνικό ενδιαφέρον. Έτσι, όμως, θα μπορούσε κανείς να πει πως δεν υπάρχουν ανθρώπινα γεγονότα που να μην μπορούν να αποκληθούν κοινωνικά. Κάθε άτομο πίνει, κοιμάται, τρώει, σκέπτεται — και ή κοινωνία έχει κάθε συμφέρον στην τακτική άσκηση αυτών των λειτουργιών. Εάν, λοιπόν, τα γεγονότα αυτά ήσαν κοινωνικά, ή κοινωνιολογία δεν θα είχε ίδιο αντικείμενο και το πεδίο των ενδιαφερόντων της θα συνεχέτο με εκείνο της βιολογίας και της ψυχολογίας.

Αλλά, στην πραγματικότητα, υπάρχει σε κάθε κοινωνία μία συγκεκριμένη ομάδα φαινομένων, τα οποία διακρίνονται από χαρακτηριστικά διαφορετικά από εκείνα, που μελετούν οι άλλες φυσικές επιστήμες.

Όταν κάνω το καθήκον μου σαν αδελφός, σαν σύζυγος ή σαν πολίτης, όταν εκτελώ τις συμφωνίες που έχω αποδεχθεί, εκπληρώνω υποχρεώσεις που προσδιορίζονται από το δίκαιο και τα έθιμα και είναι εξωτερικές ως προς εμένα και τις πράξεις μου. Ακόμα κι όταν είναι σύμφωνες με τα δικά μου αισθήματα, και αισθάνομαι μέσα μου την πραγματικότητά τους, αυτή ή πραγματικότητα παραμένει αντικειμενική γιατί δεν δημιουργήσα εγώ τις υποχρεώσεις αυτές, αλλά τις πήρα από την εκπαίδευση που μου έδωσαν. Πόσες φορές, άλλωστε, συμβαίνει να

ἀγνοούμε την λεπτομέρεια των υποχρεώσεων που μας βαραίνουν και νά πρέπει, για νά τήν μάθουμε, νά συμβουλευθούμε τον Νόμο και τους αρμόδιους ερμηνευτές του. Έπίσης, ο πιστός βρίσκει κατά τή γέννησή του τις πεποιθήσεις και τους τύπους τής θρησκευτικής του ζωής· εάν υπήρχαν πριν απ' αυτόν, είναι γιατί υπάρχουν έξω απ' αυτόν. Τό σύστημα των σημείων που χρησιμοποιώ για νά εκφράσω τήν σκέψη μου, τό νομισματικό σύστημα που χρησιμοποιώ για νά πληρώσω τά χρέη μου, τά πιστωτικά μέσα που χρησιμοποιώ στις εμπορικές μου συναλλαγές, ο τρόπος άσκήσεως του επαγγέλματός μου, κλπ. κλπ., υπάρχουν και λειτουργούν ανεξάρτητα από έμένα και τή χρήση που τους κάνω. Και τά παραπάνω θά μπορούσαν νά επαναληφθούν για τό καθένα από τά μέλη που συνθέτουν τήν κοινωνία. Νά λοιπόν τρόποι ενεργείας, σκέψης και αισθήσεως που εμφανίζουν τήν αξιοπρόσεκτη αυτή ιδιότητα νά υπάρχουν έξω από τις άτομικές συνειδήσεις.

Αυτοί οι τύποι συμπεριφοράς και σκέψης, δέν είναι μόνο εξωτερικοί σε σχέση με τό άτομο, αλλά και προικισμένοι με μία δύναμη επιταγής και εξαναγκασμού — δύναμη, χάρη στην οποία επιβάλλονται στο άτομο είτε τό θέλει είτε όχι. Ασφαλώς, όταν συμμορφώνομαι με τήν θέλησή μου, ο εξαναγκασμός αυτός δέν είναι καθόλου ή είναι ελάχιστα αισθητός, αφού δέν άσκειται. Άλλά τούτο δέν τήν κάνει λιγότερο έγγενή σ' αυτά τά γεγονότα και ή απόδειξη είναι πώς γίνεται αισθητός μόλις αποπειραθώ νά του άντισταθώ. Άν προσπαθήσω νά παραβώ τους κανόνες του δικαίου άντιδρουν κατά τρόπο που νά εμποδίσουν τήν πράξη μου άν υπάρχει καιρός, νά τήν άκυρώσουν και νά τήν επαναφέρουν στην κανονική της μορφή άν έχει συντελεσθεί και επανορθώνεται ή, άν δέν υπάρχει τρόπος επανορθώσεως, νά με κάνουν νά έξιλωθώ γι' αυτήν. Πρόκειται για καθαρά ήθικές επιταγές. Η κοινή συνείδηση άποτρέπει κάθε πράξη που τίς θίγει τόσο με τήν έποπτεία, τήν οποία άσκει πάνω στην συμπεριφορά των πολιτών, όσο και με τις ειδικές ποινές, τις οποίες διαθέτει. Σ' άλλες περιπτώσεις ή πίεση είναι λιγότερο βίαιη — υπάρχει, όμως. Άν δέν συμμορφώνομαι στις συμβατικότητες του κόσμου, άν με τό ντύσιμό μου δέν λαβαίνω καθόλου υπ'

δη μου τις συνήθειες του τόπου και τής τάξης μου, τό γέλοιο που προκαλώ, ή απόσταση στην οποία με κρατούν, προκαλούν τά ίδια αποτελέσματα με μία καθαντό ποινή — άν και μ' ένα πιο έλαφρό τρόπο. Άλλωστε, ή πίεση δέν είναι λιγότερο αποτελεσματική επειδή είναι έμμεση. Δέν είμαι υποχρεωμένος νά μιλώ γαλλικά με τους συμπατριώτες μου ούτε νά χρησιμοποιώ τά νόμιμα νομίσματα· αλλά είναι αδύνατο νά κάνω διαφορετικά. Άν δοκίμαζα νά ξεφύγω από τήν ανάγκη αυτή, ή απόπειρά μου θά κατέληγε σε θλιβερή άποτυχία. Σάν βιομήχανο, τίποτε δέν με εμποδίζει νά εργάζομαι με συστήματα και μεθόδους του προϋπομένου αιώνα· όμως, άν τό κάνω, θά καταστράφω στά σίγουρα. Παρ' όλον ότι, πραγματικά, μπορώ ν' απελευθερωθώ από τους κανόνες αυτούς και νά τους παραβώ με έπιτυχία, τούτο ποτέ δέν συμβαίνει χωρίς ν' αναγκασθώ ν' αγωνισθώ έναντιόν τους. Άκόμα κι' όταν επί τέλους ήττηθούν, κάνουν αρκετά αισθητή τήν εξαναγκαστική τους δύναμη από τήν άντίσταση που προβάλλουν. Δέν υπάρχει καινοτόμος, έστω και έπιτυχών, που οι προσπάθειές του νά μην προσέκρουσαν σε τέτοιου είδους άντίσταση.

Νά, λοιπόν, μία τάξη γεγονότων που εμφανίζουν πολύ ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: συνίστανται σε τρόπους του δρᾶν, του σκέπτεσθαι και του αισθάνεσθαι, εξωτερικούς σε σχέση με τό άτομο και προικισμένους με μία δύναμη εξαναγκασμού, χάρη στην οποία του επιβάλλονται. Ωστε τά γεγονότα αυτά δέν μπορούν νά συγχέονται ούτε με τά οργανικά φαινόμενα, εφ' όσον συνίστανται σε παραστάσεις και σε πράξεις· ούτε με τά ψυχικά φαινόμενα, που δέν υπάρχουν παρά μέσα στην συνείδηση και μέσω αυτής. Συνιστούν, επομένως, ένα άλλο είδος γεγονότων, στά οποία πρέπει νά αποδοθεί και νά περιορισθεί ο χαρακτηρισμός κοινωνικά. Τους ταιριάζει· γιατί, εφ' όσον είναι φανερό ότι δέν πηγάζουν από τό άτομο, δέν μπορούν νά έχουν σάν υποβαθρο παρά τήν κοινωνία — είτε τήν πολιτική κοινωνία στο σύνολό της είτε τις επί μέρους ομάδες, που αυτή περικλείει: θρησκευτικά δόγματα, πολιτικές και φιλολογικές σχολές, επαγγελματικές οργανώσεις κλπ. Από τήν άλλη μεριά, ο χαρακτηρισμός δέν ταιριάζει παρά μόνο στά γεγονότα αυτά:

γιατί η λέξη «κοινωνικό» δεν έχει συγκεκριμένη έννοια παρά με την προϋπόθεση ότι προσδιορίζει αποκλειστικά τα φαινόμενα, που δεν συμπεριλαμβάνονται σε καμιά από τις κατηγορίες γεγονότων, που έχουν ήδη σχηματισθεί και κατονομασθεί. Οι τρόποι αυτοί του δράν, του σκέπτεσθαι και του αισθάνεσθαι αποτελούν, λοιπόν, τον ιδιαίτερο χώρο της κοινωνιολογίας. Είναι αλήθεια ότι, προσδιορίζοντας τους με την λέξη «εξαναγκασμός», ενδέχεται να τρομάζουμε τους φανατικούς οπαδούς ενός απόλυτου ατομισμού. Όπως ισχυρίζονται ότι το άτομο είναι τελείως αυτόνομο, τους φαίνεται ότι το μειώνουν κάθε φορά που το κάνουν να αισθανθεί ότι δεν εξαρτάται από τον εαυτό του και μόνον. 'Αλλά, έφ' όσον είναι σήμερα αναμφισβήτητο ότι οι περισσότερες από τις ιδέες και τις τάσεις μας δεν διαμορφώνονται από εμάς τους ίδιους αλλά μάς έρχονται απ' έξω, αυτές δεν μπορούν να εισδύσουν μέσα μας με άλλο τρόπο παρά με την επιβολή του το είναι το νόημα του όρισμού μας. Είναι, άλλωστε, γνωστό ότι κάθε κοινωνικός εξαναγκασμός δεν αποκλείει απαραίτητα την ατομική προσωπικότητα¹.

Όμως, όπως τα παραδείγματα που δώσαμε (νομικοί και ήθικοι κανόνες, θρησκευτικά δόγματα, οικονομικά συστήματα κλπ.) συνίστανται όλα σε θεσμοποιημένες δοξασίες και τρόπους πράξης, θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει ότι υπάρχει κοινωνικό γεγονός μόνον εκεί, όπου υπάρχει συγκεκριμένη κοινωνική οργάνωση. 'Υπάρχουν, όμως, άλλα γεγονότα που, χωρίς να εμφανίζουν αυτά τα αποκρυσταλλωμένα σχήματα, έχουν την ίδια αντικειμενικότητα και την ίδια επιρροή πάνω στο άτομο. Πρόκειται για τα γεγονότα, που καλούνται κοινωνικά ρεύματα. Έτσι, σε μία συγκέντρωση ατόμων, τα μεγάλα κινήματα ένθουσιασμού, αγανακτήσεως, οίκτου που δημιουργούνται, δεν προέρχονται από καμία ιδιαίτερη συνείδηση. Έρχονται στον καθένα μας απ' έξω και ενδέχεται να μάς παρασύρουν παρά την θέλησή μας. Μπορεί, ασφαλώς, να συμβεί και να μὴν την αισθανθῶ, έτσι όπως αφήνομαι ανεπιφύλακτα σ' αυτά, την πίεση που ασκούν επάνω

1. Τουτό δεν σημαίνει, έξ άλλου, ότι κάθε εξαναγκασμός είναι φυσιο-λογικός. Θα επανέλθω αργότερα στο σημείο αυτό.

μου. Αύτη όμως φανερώνεται μόλις αποπειραθῶ να τους αντισταθῶ. 'Ας προσπαθῆσει ένα άτομο να αντισταθῆ σε μία από τις συλλογικές αυτές εκδηλώσεις και τα αισθήματα, που απαρνιέται στρέφονται εναντίον του. 'Αρα, εάν αυτή η δύναμη εξωτερικού εξαναγκασμού εμφανίζεται μ' αυτή την καθαρότητα στις περιπτώσεις αντίστασως, σημαίνει ότι υπάρχει, αν και μὴ συνειδητή, στις αντίθετες περιπτώσεις. Είμαστε τότε θύματα μίας αυταπάτης, που μάς κάνει να πιστεύουμε ότι διαμορφώσαμε μόνοι μας, αυτό που μάς έπεβλήθη απ' έξω. 'Αλλά, εάν η εύκολία, με την όποια αφήνόμαστε να παρασυρθούμε καλύπτει την πίεση που υποστήκαμε, δεν την εξαλείφει. Μέ τον ίδιο τρόπο μάς βαραίνει και ο αέρας— παρ' όλο που δεν αισθανόμαστε το βάρος του. Έτσι, ακόμα κι' όταν έχουμε αθόρμητα συμβάλλει στην δημιουργία της κοινῆς συγκινήσεως, η εντόπισή μας απ' αυτή είναι τελείως διάφορη εκείνης, που θα είχαμε δοκιμάσει αν είμασταν μόνοι. Πέρα απ' αυτό, μόλις διαλυθεί η συγκέντρωση, μόλις οι κοινωνικές της επιρροές πάνγουν να επενεργούν επάνω μας και ξαναβρεθούμε μόνοι με τον εαυτό μας, τα συναισθήματα που δοκιμάσαμε μάς φαίνονται σαν κάτι ξένο, στο οποίο δεν αναγνωρίζουμε πιά τον εαυτό μας. 'Αντιλαμβανόμαστε, τότε, πολύ περισσότερο ότι τα υποστήκαμε παρά ότι τα δημιουργήσαμε. Συμβαίνει, μάλιστα, να μάς προξενούν φρίκη— τόσο αντίθετα στην φύση μας ήσαν. Έτσι, τελείως άκακα άτομα μπορούν, όταν συγκεντρωθούν σε όχλο, να παρασυρθούν σε φρικαλεότητες. 'Ο,τι λοιπόν λέμε γι' αυτές τις παροδικές εκρήξεις, ισχύει πανομοιότυπα γι' αυτά τα μεγαλύτερης διάρκειας κινήματα γνώμης, που παράγονται αδιάκοπα γύρω μας είτε σ' ολόκληρη την έκταση της κοινωνίας είτε σε περισσότερο περιορισμένους κύκλους, που ασχολούνται με θέματα θρησκευτικά, πολιτικά, φιλολογικά, καλλιτεχνικά κλπ.

Μπορεί, άλλωστε, κανείς να επιβεβαιώσει με μία χαρακτηριστική εμπειρία αυτόν τον όρισμό του κοινωνικού γεγονότος: αρκεί να παρατηρήσει τον τρόπο με τον όποιο ανατρέφονται τα παιδιά. Όταν βλέπουμε τα γεγονότα όπως είναι και όπως πάντα υπήρξαν, είναι προφανές ότι κάθε εκπαίδευση συνίσταται σε μία συνεχή προσπάθεια επιβολῆς στο παιδί τρόπων με τους

10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

δποίους νά βλέπει, νά αισθάνεται καί νά δρᾷ, τούς δποίους δέν θά διειόρφωνε αὐθόρμητα. Ἀπό τόν πρῶτο καιρό τῆς ζωῆς του, τό ἐξαναγκάζομε νά τρῶει, νά πίνει, νά κοιμᾶται σέ τακτικές ὥρες, τό ἐξαναγκάζομε στήν καθαριότητα, τήν ἡρεμία, τήν ὑπακοή· ἀργότερα, τό ἐξαναγκάζομε νά λαβαίνει ὑπ' ὄψη του τόν ἄλλον, νά σέβεται τίς συνήθειες, τίς συμβατικότητες, τό ἐξαναγκάζομε στήν ἐργασία κλπ. κλπ. Ἐάν, μέ τόν καιρό, ὁ ἐξαναγκασμός αὐτός πάψει νά εἶναι αισθητός, εἶναι γιατί δημιουργεῖ σιγά-σιγά συνήθειες, ἐσωτερικές τάσεις πού τόν κάνουν ἀχρηστο—ἀλλά πού δέν τόν ἀντικαθιστοῦν παρά στό μέτρο, πού προέρχονται ἀπ' αὐτόν. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι, σύμφωνα μέ τόν κ. Σπένσερ, μιά ὀρθολογική ἐκπαίδευση θάπρεπε νά ἀπορρίπτει τέτοιες μεθόδους καί ν' ἀφήνει τό παιδί νά δρᾷ ἐλεύθερο· ἀλλά, ὅπως αὐτή ἡ παιδαγωγική θεωρία δέν ἐφαρμόσθηκε ποτέ ἀπό κανένα γνωστό λαό, δέν ἀποτελεῖ παρά μία προσωπική ἐπιθυμία καί ὄχι ἕνα γεγονός, πού νά μπορεῖ νά ἀντικρούσει τά παραπάνω γεγονότα. Ἐκεῖνο, πού καθιστᾷ αὐτά τά τελευταῖα ἰδιαίτερα διδακτικά εἶναι ὅτι ἡ ἐκπαίδευση ἔχει ἀκριβῶς σάν ἀντικείμενο νά φτιάξει τό κοινωνικό ὄν. Μποροῦμε, ἔτσι, νά δοῦμε σάν σέ μικρογραφία μέ ποιό τρόπο τό ὄν αὐτό διαμορφώθηκε στήν ἱστορία. Αὐτή ἡ ἀδιάκοπη πίεση τήν ὁποία ὑφίσταται τό παιδί, εἶναι ἡ ἴδια ἡ πίεση τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, τό ὁποῖο τείνει νά τό διαμορφώσει καθ' ὁμοίωσή του—καί τοῦ ὁποίου γονεῖς καί δάσκαλοι δέν εἶναι παρά ἐκπρόσωποι καί φορεῖς.

Δέν εἶναι λοιπόν ἡ καθολική τους παρουσία πού μπορεῖ νά χρησιμεύσει σάν βάση γιά τόν χαρακτηρισμό τῶν κοινωνιολογικῶν φαινομένων. Μιά σκέψη, πού συναντᾶται σέ κάθε ἀτομική συνείδηση, μιά κίνηση πού ἐπαναλαμβάνεται ἔτσι ἀπό ὅλα τά ἄτομα δέν συνιστᾷ γι' αὐτό καί μόνο τόν λόγο ἕνα κοινωνικό γεγονός. Ἄν οἱ κοινωνιολόγοι ἀρκέσθηκαν σ' αὐτό τό χαρακτηριστικό γιά νά ὀρίσουν τά κοινωνικά γεγονότα εἶναι γιατί τά συγγέουν μ' αὐτό πού, θά μπορούσαμε νά ἀποκαλέσουμε ἐν-σαρκώσεις τους στό ἄτομο. Ἐκεῖνο, πού πραγματικά συνιστᾷ τά κοινωνικά γεγονότα, εἶναι οἱ συλλογικές δοξασίες, τάσεις, τρόποι ἐνέργειας ἴσο γιά τά σχήματα, τά ὁποῖα παίρνουν οἱ συλλογικές καταστάσεις καθώς διαθλῶνται μέσα στό ἄτομο,

αὐτά εἶναι πράγματα ἄλλου εἴδους. Ἡ διπλή αὐτή φύση ἀποδεικνύεται κατηγορηματικά ἀπό τό ὅτι οἱ δύο αὐτές τάξεις πραγμάτων ἐμφανίζονται συχνά χωριστά ἢ μία ἀπό τήν ἄλλη. Πραγματι, μερικοί ἀπό αὐτούς τούς τρόπους ἐνέργειας ἢ σκέψης ἀποκοτοῦν, σάν συνέπεια τῆς ἐπαναλήψεως, ἕνα εἶδος σταθερότητος, τό ὁποῖο θά μπορούσαμε νά ποῦμε πῶς τούς ἀποκρυσταλλώνει καί τούς ἀπομονώνει ἀπό τά ἰδιαίτερα ἐκεῖνα συμβάντα πού τούς ἀντανακλοῦν. Παίρνουν, ἔτσι ἕνα σῶμα, ἕνα ἰδιόμορφο αισθητό σχῆμα καί ἀποτελοῦν μιά ἰδιότυπη πραγματικότητα, πολὺ διαφορετική ἀπό τά ἀτομικά γεγονότα πού τήν δημιουργοῦν. Ἡ συλλογική συνήθεια δέν ἐνέχεται μόνο στίς διαδοχικές πράξεις, τίς ὁποῖες προσδιορίζει ἀλλά, χάρη σ' ἕνα προνόμιο πού παράδειγμά του δέν βρίσκομε στό βιολογικό βασίλειο, ἐκφράζεται μιά γιά πάντα σ' ἕνα τύπο, ὁ ὁποῖος ἐπαναλαμβάνεται ἀπό στόμα σέ στόμα, μεταδίδεται μέ τήν ἐκπαίδευση καί, μάλιστα, ἀποκρυσταλλῶνεται στόν γραπτό λόγο. Τέτοια εἶναι ἡ προέλευση καί ἡ φύση τῶν κανόνων τοῦ δικαίου καί τῆς ἠθικῆς, τῶν λαϊκῶν ἀποφθεγμάτων καί ρητῶν, τῶν ἄρθρων πίστεως ὅπου οἱ θρησκευτικές καί πολιτικές ὁμάδες συνοψίζουν τίς πεποιθήσεις τους, τῶν αισθητικῶν προτύπων, πού καθιερῶνουν οἱ φιλολογικές σχολές κλπ. Καθένα ἀπό τά παραπάνω αὐτά δέν ξαναβρίσκεται ὁλόκληρο στήν ἐφαρμογή του ἀπό τά ἄτομα—ἀφοῦ, ὅλα μποροῦν νά ὑπάρχουν ἀκόμα κι ἂν δέν ἐφαρμόζονται πλήρως.

Ἀσφαλῶς ὁ διαχωρισμός τῶν κοινωνικῶν καί ἀτομικῶν γεγονότων δέν ἐμφανίζεται πάντοτε μέ τήν ἴδια καθαρότητα. Εἶναι ὅμως ἀρκετό τό ὅτι ὑπάρχει κατά τρόπο ἀναμφισβήτητο στίς σημαντικές καί πολλές περιπτώσεις πού μόλις θυμήσαμε, γιά νά ἀποδειχθεῖ ὅτι τό κοινωνικό γεγονός εἶναι ξεχωρό ἀπό τίς ἐπιπτώσεις πού ἔχει στό ἄτομο. Ἄλλωστε, ἀκόμα κι ὅταν δέν προσφέρεται ἄμεσα στήν παρατήρηση, αὐτή μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ μέ τήν βοήθεια ὀρισμένων μεθοδολογικῶν τεχνασμάτων γιατί εἶναι ἀπαραίτητο νά ἐπιχειρήσει κανεῖς τόν παραπάνω, διαχωρισμό ἂν θέλει νά ἀπαλλάξει τό κοινωνικό γεγονός ἀπό κάθε σύμμιξη γιά νά τό παρατηρήσει σέ κατάσταση καθαρότητος. Ὑπάρχουν, ἔτσι, ὀρισμένα ρεύματα γνώμης τά ὁποῖα μᾶς ὠθοῦν μέ ποικίλη, ἀνάλογα μέ τίς ἐποχές καί τίς χώρες, ἐνταση

στό γάμο, π.χ., στην αυτοκτονία, σε μία ισχυρότερη ή ασθενέστερη γεννητικότητα κλπ. Αυτά είναι, προφανώς, κοινωνικά γεγονότα. Έκ πρώτης όψεως, μοιάζουν να μην μπορούν να διαχωρισθούν από τα σχήματα που παίρνουν στις επί μέρους περιπτώσεις. Αλλά η στατιστική μας δίνει την δυνατότητα να τα απομονώσουμε. Τα συμβολίζει πράγματι, με αρκετή ακρίβεια, ο δείκτης γεννητικότητας, γαμηλιότητας, αυτοκτονιών—δηλαδή ο αριθμός, που προκύπτει από την διαίρεση του μέσου ετήσιου συνόλου γάμων, γεννήσεων, εκουσιών θανάτων διά του συνόλου των ατόμων ηλικίας γάμου, αναπαραγωγής, αυτοκτονίας². Γιατί, όπως ο καθένας από τους αριθμούς αυτούς περιλαμβάνει αδιάκριτα όλες τις περιπτώσεις, οι ατομικές συνθήκες, που μπορούν να έχουν κάποιο ρόλο στην δημιουργία του φαινομένου, αλληλο-εξουδετερώνονται και, επομένως, δεν συμβάλλουν στον προσδιορισμό του. Καθένας από τους αριθμούς αυτούς εκφράζει, έτσι, μία συγκεκριμένη κατάσταση της ψυχής του συνόλου.

Νά τί είναι τα κοινωνικά γεγονότα, απαλλαγμένα από κάθε ξένο στοιχείο. Όσο για τις ατομικές τους εκδηλώσεις, αυτές είναι ασφαλώς ως ένα βαθμό κοινωνικές, αφού αναπαράγουν εν μέρει ένα συλλογικό πρότυπο: αλλά η κάθε μία τους εξαρτάται επίσης, και για μεγάλο μέρος, από την οργανικο-ψυχική ιδιοσυγκρασία του ατόμου, από τις ιδιαίτερες συνθήκες στις οποίες βρίσκεται. Δεν είναι, επομένως, φαινόμενα καθαρά κοινωνιολογικά. Ανήκουν ταυτόχρονα και στους δύο χώρους: θά μπορούσε κανείς να τα αποκαλέσει κοινωνικο-ψυχικά. Ενδιαφέρουν τόν κοινωνιολόγο χωρίς να αποτελούν τόν άμεσο όλικό της κοινωνιολογίας. Μέ τόν ίδιο άλλωστε τρόπο λαμβάνουν χώρα μέσα στον οργανισμό φαινόμενα μικτής φύσης, τά όποια μελετούν μικτές επιστήμες— όπως η βιοχημεία.

Αλλά θά έλεγε κανείς ότι ένα φαινόμενο δεν μπορεί να είναι συλλογικό παρά εάν είναι κοινό σ' όλα τά μέλη της κοινωνίας ή τουλάχιστον στά περισσότερα απ' αυτά— εάν είναι

2. Δεν αυτοκτονεί κανείς σε οποιαδήποτε ηλικία ούτε μέ την ίδια συχνότητα σ' όλες τις ηλικίες.

συνεπώς, γενικό. Ασφαλώς είναι όμως γενικό γιατί είναι συλλογικό (δηλαδή λίγο-πολύ υποχρεωτικό), δεν είναι συλλογικό επειδή είναι γενικό. Πρόκειται για μία κατάσταση της ομάδας, που επαναλαμβάνεται στα άτομα επειδή επιβάλλεται σ' αυτά. Βρίσκεται σε κάθε επί μέρους άτομο γιατί υπάρχει στο σύνολο— αντί να βρίσκεται στο σύνολο επειδή υπάρχει στα επί μέρους άτομα. Αυτό είναι ιδιαίτερα φανερό στις δοξασίες και τους τρόπους δράσης που μας μεταδίδονται έτοιμοι από τις προηγούμενες γενιές: τις δεχόμαστε και τις υιοθετούμε γιατί, έτσι όπως είναι ταυτόχρονα έργο συλλογικό και έργο αιώσιο, έχουν αποκτήσει ένα ιδιαίτερο κύρος, που η εκπαίδευση μας έμαθε να το αναγνωρίζουμε και να τό σεβόμαστε. Είναι αξιοσημείωτο ότι τό μεγαλύτερο μέρος των κοινωνικών φαινομένων έχει αυτή την προέλευση. Αλλά, ακόμα, κι όταν τό κοινωνικό γεγονός οφείλεται εν μέρει στην άμεση συνεργασία μας, ή φύση του δεν είναι διαφορετική. Ένα συλλογικό συναίσθημα, που εκδηλώνεται σε μία συγκέντρωση, δεν εκφράζει απλώς δ,τι κοινό υπήρχε μεταξύ όλων των ατομικών συναισθημάτων. Είναι, όπως ήδη δείξαμε, κάτι τό τελείως διαφορετικό. Είναι ένα παράγωγο της κοινής ζωής, ένα προϊόν της δράσης των ατομικών συνειδήσεων και των αντιδράσεων που λαβαίνουν χώρα ανάμεσά τους. Αν έχει απήχηση στην κάθε μία από τις συνειδήσεις αυτές, τούτο οφείλεται στην ειδική αποτελεσματικότητα που δημιουργεί ή συλλογική του προέλευση. Αν όλες οι καρδιές πάλλουν μαζί, αυτό δεν είναι αποτέλεσμα μιας συμφωνίας αυθόρμητης και προκαθορισμένης: οφείλεται στο ότι μία κοινή δύναμη τις ώθει προς την ίδια κατεύθυνση. Ο καθένας παρασύρεται από όλους.

Φθάνομε, λοιπόν, να αντιληφθούμε κατά τρόπο σαφή τόν χώρο της κοινωνιολογίας. Δεν περιλαμβάνει παρά μία συγκεκριμένη ομάδα φαινομένων. Ένα κοινωνικό γεγονός αναγνωρίζεται από την δύναμη του εξωτερικού εξαναγκασμού, που ασκεί ή που μπορεί να ασκήσει επάνω στα άτομα: και ή παρουσία της δυνάμεως αυτής αναγνωρίζεται μέ την σειρά της είτε από την ύπαρξη κάποιας συγκεκριμένης κοινής είτε από την αντίσταση, που τό γεγονός προβάλλει σε κάθε ατομική απόπειρα παραβάσεώς του. Μπορεί, όμως, να τό προδιορίσει κανείς και

από την διάχυση, που εμφανίζει στο έσωτερικό της ομάδος — μέ την προϋπόθεση ότι, σύμφωνα με τις παραπάνω παρατηρήσεις, θα φροντίσει κανείς να προσθέσει, σαν δεύτερο και ουσιαστικό, το ότι υπάρχει ανεξάρτητα από τα ατομικά σχήματα τα οποία παίρνει καθώς διαχέεται. Το τελευταίο αυτό κριτήριο εφαρμόζεται, σε όρισμένες περιπτώσεις, ευκολότερα από το προηγούμενο. Πράγματι, η πίεση διαπιστώνεται εύκολα όταν φανερώνεται στον έξωτερικό κόσμο με κάποια άμεση αντίδραση της κοινωνίας — όπως συμβαίνει στην περίπτωση του δικαίου, της ηθικής, των δοξασιών, των έθιμων, ακόμα και των συρμών. 'Αλλά, όταν η πίεση είναι μόνο έμμεση, όπως εκείνη που άσκει μία οικονομική οργάνωση, δεν είναι πάντα τόσο ευδιάκριτη. 'Η γενικότητα σε συνδιασμό με την έξωτερικότητα, μπορούν τότε να προσδιοριστούν ευκολότερα. 'Ο δεύτερος αυτός όρισμός δεν είναι άλλωστε, παρά ένα άλλο σχήμα του πρώτου γιατί εάν ένας τρόπος συμπεριφοράς, που υπάρχει έξω από τις ατομικές συνειδήσεις, γενικευθεί, τούτο δεν μπορεί να συμβεί παρά μόνο με την έπιβολή του σ' αυτές³. ✓

3. Βλέπει κανείς πόσο απομακρύνεται ο όρισμός αυτός του κοινωνικού γεγονότος από εκείνον που χρησιμεύει σαν βάση στο μεγαλοφυές σύστημα του κ. Τάρντ. Κατ' αρχήν, οφείλομε να διακηρύξομε ότι οι έρευνές μας δεν μάς οδήγησαν στο να διαπιστώσομε πουθενά την πρωταρχική επίδραση πάνω στη γένεση των συλλογικών γεγονότων που αποδίδει ο κ. Τάρντ στη μίμηση. 'Επί πλέον, από τον παραπάνω όρισμό, που δεν άποτελεί θεωρία αλλά απλή περίληψη των άμεσων δεδομένων της παρατηρήσεως, προκύπτει καθαρά πως η μίμηση όχι μόνο δεν εκφράζει πάντα αλλά και δεν εκφράζει ποτέ, αυτό που είναι ουσιαστικό και χαρακτηριστικό στο κοινωνικό γεγονός. 'Ασφαλώς κάθε κοινωνικό γεγονός είναι μιμητό· έχει όπως μόλις δείξαμε μία τάση να γενικεύεται αλλά αυτό συμβαίνει γιατί είναι κοινωνικό — δηλαδή υποχρεωτικό. 'Η δύναμή του να εξαπλώνεται δεν είναι το αίτιο αλλά η συνέπεια του κοινωνικού του χαρακτήρα. 'Αν, επί πλέον, τα κοινωνικά γεγονότα ήσαν τα μόνα που παράγουν αυτό το αποτέλεσμα, η μίμηση θα μπορούσε αν όχι να τα εξηγήσει τουλάχιστον να τα προσδιορίσει. 'Αλλά μία ατομική κατάσταση, η οποία δημιουργεί μία σειρά από άλλες καταστάσεις, δεν παύει να είναι ατομική. Πέρα απ' αυτό, μπορεί κανείς να αναρωτηθεί κατά πόσο η λέξη «μίμηση» είναι πράγματι η κατάλληλη για να εκφράσει μία εξαπλώση που οφείλεται στην επίδραση εξαναγκασμού. Στην μία και μοναδική αυτή έκφραση, συγχέονται φαινόμενα πολύ διαφορετικά, τα οποία θάπρεπε να διαχωρίζονται.

Θά μπορούσε, όμως, κανείς να αναρωτηθεί κατά πόσον ο όρισμός αυτός είναι πλήρης. Στην πραγματικότητα, τα γεγονότα που άποτελούν την βάση του είναι όλα τρόποι ενεργείας είναι φυσιολογικής ύψης. 'Υπάρχουν όμως και συλλογικοί τρόποι υπέρξεως, δηλαδή κοινωνικά γεγονότα ανατομικής ή μορφολογικής φύσης. 'Η κοινωνιολογία δεν μπορεί να άδιαφορήσει για ό,τι άποτελεί το υπόστρωμα της συλλογικής ζωής. Παρά ταύτα, ο αριθμός και η φύση των στοιχειωδών τμημάτων από τα οποία άποτελείται η κοινωνία, ο τρόπος της διατάξεώς τους, ο βαθμός συνοχής στον όποιο έφθασαν, η κατανομή του πληθυσμού στην έπιφάνεια του εδάφους, ο αριθμός και η φύση των τρόπων έπικοινωνίας, ή μορφή των κατοικιών κλπ. δεν φαίνονται εκ πρώτης όψεως να μπορούν να αναχθούν σε τρόπους δράσης ή αίσθήσεως ή σκέψης.

'Αλλά, κατ' αρχήν, τα ποικίλα αυτά φαινόμενα εμφανίζουν το ίδιο χαρακτηριστικό που μάς χρησίμευσε για να όρισομε τα άλλα. Αυτοί οι τρόποι υπέρξεως έπιβάλλονται στο άτομο άκριβώς όπως οι τρόποι ενεργείας, για τους όποιους μιλήσαμε πιο πάνω. Πράγματι, όταν θέλει κανείς να γνωρίσει τον τρόπο με τον όποιο μία κοινωνία διαιρείται πολιτικά, τον τρόπο με τον όποιο συντίθενται οι διαιρέσεις αυτές, τον βαθμό συγχορευσεώς τους—δεν μπορεί να τό έπιτύχει αυτό με την φυσική έποπτεία και τις γεωγραφικές παρατηρήσεις. Γιατί οι παραπάνω διαιρέσεις είναι ήθικές — ακόμα κι' όταν έχουν κάποια φυσική βάση. Μόνο μέσα από τό δημόσιο δίκαιο είναι δυνατό να μελετηθεί η οργάνωση αυτή, γιατί αυτό τό δίκαιο προσδιορίζει την οργάνωση, άκριβώς όπως προσδιορίζει τις οικογενειακές και τις άστικές μας σχέσεις. Δεν είναι, λοιπόν, αυτή η οργάνωση λιγότερο υποχρεωτική. 'Εάν ο πληθυσμός συνωθείται μέσα στις πόλεις μας αντί να σκορπίζεται στις έξοχές, είναι γιατί υπάρχει ένα ρεύμα κοινής γνώμης, μία ομαδική ώθηση που έπιβάλλει στα άτομα την συγκέντρωση αυτή. Δεν μπορούμε να επιλέξομε την μορφή των σπιτιών μας περισσότερο από ό,τι την μορφή των ρούχων μας: είναι και οι δύο έξ Ισου υποχρεωτικές. Οι όδοι έπικοινωνίας προσδιορίζουν άναγκαστικά την κατεύθυνση προς την όποια γίνονται οι έσωτερικές μεταναστεύσεις και συναλ-

λαγές, όπως και την πυκνότητα αυτών των συναλλαγών και των μεταναστεύσεων κλπ. κλπ. Επομένως, θά μπορούσε κανείς, τό πολύ-πολύ, νά προσθέσει στόν κατάλογο των φαινομένων, πού ἀριθμήσαμε γιατί εμφανίζουν τό διακριτικό σημεῖο τοῦ κοινωνικοῦ γεγονότος, μία ἐπί πλέον κατηγορία, καί, όπως ἡ ἀριθμηση αὐτή δέν εἶχε τίποτε τό αὐστηρά ἐξαντλητικό, ἡ προσθήκη δέν θά ἦταν ἀπαραίτητη.

Δέν εἶναι, ὅμως, οὔτε κἀν χρήσιμη, γιατί αὐτοί οἱ τρόποι ὑπάρξεως δέν εἶναι παρά παγιοποιημένοι τρόποι ἐνεργείας. Ἡ πολιτική δομή μιᾶς κοινωνίας δέν εἶναι παρά ὁ τρόπος, μέ τόν ὁποῖο τά διάφορα τμήματα πού τήν ἀπαρτίζουν συνήθισαν νά συνυπάρχουν. Ἐάν οἱ σχέσεις τους εἶναι παραδοσιακά στενές, τά τμήματα ἔχουν τήν τάση νά συγχωνεύονται, στήν ἀντίθετη περίπτωση ἔχουν τήν τάση νά διατηροῦν τήν ἰδιαιτερότητά τους. Ὁ τύπος κατοικίας πού μᾶς ἐπιβάλλεται, δέν εἶναι παρά ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ὁλος ὁ κόσμος γύρω μας καί, ἐν μέρει, οἱ προηγούμενες γενεές συνήθισαν νά κτίζουν τά σπίτια. Οἱ ὁδοί ἐπικοινωνίας δέν εἶναι παρά ἡ κοίτη πού δημιούργησε γιά τόν ἑαυτό του, κυλώντας πρός τήν ἴδια κατεύθυνση, τό συνεχές ρεῦμα τῶν συναλλαγῶν, τῶν μεταναστεύσεων κλπ. Ἀσφαλῶς, ἂν τά φαινόμενα μορφολογικῆς φύσης ἦσαν τά μόνα πού εμφανίζουν αὐτήν τήν σταθερότητα, θά μπορούσε κανείς νά πιστέψει πῶς ἀποτελοῦν ἕνα ξεχωριστό εἶδος. Ἀλλά ἕνας κανόνας δικαίου δέν ἀποτελεῖ μία λιγότερο μόνιμη διευθέτηση ἀπό ἕνα ἀρχιτεκτονικό τύπο καί, παρά ταῦτα, εἶναι ἕνα φυσιολογικό γεγονός. Ἐνα ἀπλό ἠθικό ἀξίωμα εἶναι, ἀσφαλῶς, πῶς ἐλαστικό, ἀλλά ἔχει πολύ πῶς ἀκάμπτες μορφές ἀπό μία ἀπλή ἐπαγγελματική συνήθεια ἢ μία μόδα. Ὑπάρχει, ἔτσι, μία δλόκληρη κλίμακα ἀποχρώσεων, ἡ ὁποία, χωρίς λύση τῆς συνέχειας, συνδέει τά πῶς πάγια γεγονότα μέ ἐκεῖνα τά ἐλεύθερα ρεύματα κοινωνικῆς ζωῆς, πού δέν ἔχουν ἀκόμα παγιωθεῖ σέ κανένα συγκεκριμένο τύπο. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἀνάμεσά τους δέν ὑπάρχουν παρά διαφορές βαθμοῦ παγιοποιήσεως. Καί τά μέν ὅπως καί τά δέ εἶναι ζωῆ — περισσότερο ἢ λιγότερο ἀποκρυσταλλωμένη. Μπορεῖ, ἀσφαλῶς, νά εἶναι χρήσιμο νά διατηρηθεῖ ὁ ὅρος «μορφολογικά» γιά τά κοινωνικά γεγονότα πού ἀφοροῦν τό κοινωνικό υπό-

στρωμα, μέ τήν προϋπόθεση ὅμως πῶς δέν θά παραβλεφθεῖ ὅτι τά γεγονότα αὐτά εἶναι τῆς ἴδιας φύσης μέ τά ἄλλα. Ὁ ὀρισμός μας θά περιλαμβάνει, λοιπόν, τό σύνολο τῶν ὄσων ὄρισσε ἂν ποῦμε ὅτι: Κοινωνικό γεγονός εἶναι κάθε τρόπος ἐνεργείας, σταθερός ἢ ὄχι, ἱκανός νά ἀσκῆται στό ἄτομο, ἐξωτερικό ἐξαναγκασμό ἢ, ἀκόμα, τρόπος ἐνεργείας πού εἶναι γενικός σ' ὅλη τήν ἔκταση μιᾶς δεδομένης κοινωνίας, ἔχοντας ὅμως ταυτόχρονα μιᾶ ἰδιαίτερη ὑπόσταση, ἀνεξάρτητη ἀπό τίς ἀτομικές του ἐκδηλώσεις⁴.

⁴ Αὐτή ἡ στενή συγγένεια μεταξύ ζωῆς καί δομῆς, ὄργανου καί λειτουργίας, μπορεῖ νά ἀποδειχθεῖ εὐκόλα στήν κοινωνιολογία γιατί ἀνάμεσα σ' αὐτούς τοὺς δύο ἀκραίους ὄρους ὑπάρχει μία δλόκληρη σειρά ἐνδιάμεσων σημείων, τά ὁποία προσφέρονται στήν ἀμεση παρατήρηση — σειρά, ἡ ὁποία καί ἀποδεικνύει τήν μεταξύ τῶν ἀκραίων ὄρων σχέση. Ἡ βιολογία δέν ἔχει τήν ἴδια δυνατότητα. Ἀλλά εἶναι θεμιτό νά πιστέψει κανείς, ὅτι τά συμπεράσματα τῆς κοινωνιολογίας στό θέμα αὐτό μποροῦν νά εφαρμοστοῦν στήν βιολογία καί ὅτι στοὺς ὄργανισμούς ὅπως καί στίς κοινωνίες δέν ὑπάρχουν ἀνάμεσα στοὺς παραπάνω δύο ὄρους παρά διαφορές βαθμοῦ.

Κανόνες για την παρατήρηση τών κοινωνικῶν γεγονότων

Ὁ πρῶτος καὶ περισσότερο θεμελιώδης κανόνας εἶναι νὰ ἀντιμετωπίζεις κανεὶς τὰ κοινωνικά γεγονότα σὰν πράγματα.

I

Τὴν στιγμή πού μία καινούργια τάξη φαινομένων γίνεται ἀντικείμενο ἐπιστήμης, τὰ φαινόμενα αὐτά εἶναι ἤδη νοητά ὄχι μόνο μέσα ἀπὸ αἰσθητὲς εἰκόνες ἀλλὰ καὶ μέσα ἀπὸ ἕνα εἶδος χονδρικά διαμορφωμένων ἐννοιῶν. Πρὶν ἀπὸ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας, οἱ ἄνθρωποι εἶχαν ἤδη ἀναφορικά μὲ τὰ φυσικο-χημικά φαινόμενα ἰδέες, πού ξεπερνοῦσαν τὴν ἀπλή ἀντίληψη τέτοιες, παραδείγματος χάρις ἐννοίες, βρίσκομε ἀνακατωμένες σ' ὅλες τὶς θρησκείες. Γιατί, πραγματικά, ἡ σκέψη προηγεῖται τῆς ἐπιστήμης, πού δὲν κάνει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ τὴν χρησιμοποιεῖ μεθοδικότερα. Ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει ἀνάμεσα στὰ πράγματα χωρὶς νὰ σχηματίζει γι' αὐτά ἰδέες, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες κανονίζει τὴν συμπεριφορά του. Μόνο πού, ἐπειδὴ οἱ ἰδέες αὐτές εἶναι πιο κοντὰ μᾶς καὶ μᾶς εἶναι πιο προσιτὲς ἀπὸ τὶς πραγματικότητες στὶς ὁποῖες ἀναφέρονται, τείνομε φυσικά νὰ τὶς ὑποκαθιστοῦμε σ' αὐτές τὶς τελευταίες καὶ νὰ στηρίζομε τὶς θεωρίες μᾶς σ' αὐτές. Ἄντὶ νὰ παρατηρήσομε τὰ πράγματα, νὰ τὰ περιγράφομε, νὰ τὰ συγκρίνομε, ἀρκουμάστε τότε νὰ συνειδητοποιοῦμε τὶς ἰδέες μᾶς νὰ τὶς ἀναλύομε, νὰ τὶς συνδιάζομε. Ἄντὶ γιὰ ἐπιστήμη πραγματικότητων κάνομε ἀπλῶς μία ἰδεολογικὴ ἀνάλυση. Ἀσφαλῶς ἡ ἀνάλυση αὐτὴ δὲν ἀποκλείει ἀναγκαστικά κάθε παρατήρηση. Μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐπικαλεσθεῖ τὰ γεγονότα γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσει τὶς ὑποθέσεις του ἢ τὰ συμπεράσματα στὰ ὁποῖα αὐτὲς ὀδηγοῦν.

Ἄλλὰ τὰ γεγονότα δὲν ὑπεισέρχονται τότε παρά κατὰ τρόπο δευτερευόντα, σὰν παραδείγματα ἢ ἐπιβεβαιωτικὲς ἀποδείξεις· δὲν εἶναι τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐπιστήμης. Αὐτὴ πηγαινεὶ ἀπὸ τὶς ἰδέες στὰ πράγματα, ὄχι ἀπὸ τὰ πράγματα στὶς ἰδέες.

Εἶναι σαφὲς ὅτι ἡ μέθοδος αὐτὴ δὲν θὰ μπορούσε νὰ δώσει ἀντικειμενικά ἀποτελέσματα. Αὐτὲς οἱ ἰδέες, πράγματι, ἢ τὰ νοήματα (ὅπως θέλετε πῆτε τα), δὲν εἶναι τὰ νόμιμα ὑποκατάστατα τῶν πραγμάτων. Προϊόντα τῆς κοινῆς ἐμπειρίας ἔχουν, πρῶτα ἀπ' ὅλα, σὰν ἀντικείμενο νὰ ἐναρμονίσουν τὶς πράξεις μᾶς μὲ τὸν κόσμον πού μᾶς περιβάλλει· ἔχουν διαμορφωθεῖ, ἀπὸ τὴν πράξη καὶ γι' αὐτήν. Μία ἀντίληψη ὅμως ἐνδέχεται νὰ μπορεῖ νὰ διαδραματίσει τὸν ρόλο αὐτὸν ἰκανοποιητικά—κι ἂν ἀκόμα εἶναι θεωρητικὰ λαθρασιμένη. Ὁ Κοπέρνικος ἔχει ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες διαλύσει τὶς ἀταπάτες τῶν αἰσθήσεων μᾶς ὅσον ἀφορᾷ τὶς κινήσεις τῶν ἀστρον· ἐξακολουθοῦμε ὅμως νὰ κανονίζομε, συνήθως, τὴν κατανομὴ τοῦ χρόνου μᾶς μὲ βάση τὶς ἀταπάτες αὐτές. Πράγματι, γιὰ νὰ προκαλέσει μία ἰδέα τὶς ἀντιδράσεις, τὶς ὁποῖες προκαθορίζει ἡ φύση ἐνός πράγματος, δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐκφράζει πιστὰ τὴν φύση αὐτὴ· ἀρκεῖ νὰ μᾶς κάνει νὰ αἰσθανόμαστε τὶς ὀφέλιμες καὶ τὶς ἐπιζήμιες ἰδιότητες, πού τὸ πράγμα ἔχει γιὰ μᾶς. Πέρα ἀπ' αὐτό, οἱ ἰδέες πού ἔτσι διαμορφώνονται εἶναι κατὰ προσέγγιση μόνον ἀκριβεῖς καὶ ἀναφέρονται στὴν γενικότητα τῶν περιπτώσεων. Πόσες φορές εἶναι ἐπικίνδυνες ὅσο καὶ ἀτελεῖς! Δὲν εἶναι λοιπὸν, ἢ ἀνάπτυξή τους, μὲ ὅποιο τρόπο καὶ ἂν γίνεῖ αὐτὴ, πού θὰ ὀδηγήσει στὴν ἀνακάλυψη τῶν νόμων τῆς πραγματικότητος. Ἀποτελοῦν, ἀντίθετα, ἕνα εἶδος πέλλου πού παρεμβάλλεται ἀνάμεσα στὰ πράγματα καὶ σ' ἐμᾶς καὶ πού μᾶς τὰ ἀποκρύπτει τόσο πιο πολύ ὅσο περισσότερο τὸ πιστεύομε διαφανές.

Μία τέτοια ἐπιστήμη δὲν εἶναι μόνο ἐλλιπὴς ἀλλὰ τῆς λείπει καὶ τὸ ὕλικό ἀπὸ τὸ ὁποῖο νὰ μπορεῖ νὰ τροφοδοτεῖται. Δὲν προλαβαίνει νὰ σχηματισθεῖ καὶ ἐξαφανίζεται, κατὰ κάποιον τρόπο, καὶ μετατρέπεται σὲ τέχνη. Πράγματι, τὰ νοήματά της θεωροῦνται ὅτι περιέχουν κάθε τί τὸ οὐσιαστικό γιὰ τὴν πραγματικότητα—ἀφοῦ συγχέονται μὲ τὴν πραγματικότητα αὐτὴ καθ' ἑαυτήν. Φαίνονται, ἐπομένως, νὰ ἔχουν διτιδήποτε χρειά-

ζεται για να μᾶς επιτρέψουν όχι μόνο να καταλάβουμε τὸ ὑπάρχον ἀλλὰ καὶ να προσδιορίσουμε τὸ δέον καὶ τὰ μέσα πραγματούσεως του. Γιατί τὸ καλὸ εἶναι ὅτι εἶναι σύμφωνο με τὴν φύση τῶν πραγμάτων ὅτι εἶναι ἀντίθετο εἶναι κακὸ — καὶ τὰ μέσα για να ἐπιτευχθῇ τὸ μὲν καὶ να ἀποφευχθῇ τὸ δὲ ἀπορροῦν ἀπὸ τὴν ἴδια αὐτὴ φύση.

Ἐάν, λοιπόν, ἡ πραγματικότητα μᾶς εἶναι ἐξ ἀρχῆς γνωστὴ, ἡ μελέτη τῆς δὲν ἐμφανίζει πρακτικὸ ἐνδιαφέρον καὶ γίνεται ἄσκοπη ἀφοῦ τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι αὐτὸ πού τὴν δικαιώνει. Ἡ σκέψη παρακινεῖται, ἔτσι, να ἐκτραπεῖ ἀπὸ αὐτὸ πού ἀποτελεῖ τὸ ἴδιο τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐπιστήμης δηλαδὴ τὸ παρὸν καὶ τὸ παρελθόν καὶ να κάνει ἕνα άλμα πρὸς τὸ μέλλον. Ἀντὶ να ἐπιζητήσῃ να καταλάβῃ τὰ γεγονότα, πού ἤδη πραγματοποιήθηκαν, ἐπιχειρεῖ ἀμέσως να δημιουργήσῃ καινουργία, περισσότερο σύμφωνα με τοὺς στόχους πού θέτουν οἱ ἄνθρωποι. Ὄταν οἱ ἄνθρωποι πιστεύουν ὅτι γνωρίζουν σέ τί συνίσταται ἡ οὐσία τῆς ὕλης, ἀρχίζουν ἀμέσως να ἀναζητοῦν τὴ φιλοσοφικὴ λίθο. Ἡ καταπάτηση τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τὴν τέχνη, πού ἐμποδίζει τὴν πρώτη να ἀναπτυχθῇ, διευκολύνεται ἀλλωστε ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς συνθήκες πού καθορίζουν τὸ ξύπνημα τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης. Γιατί, μιὰ καὶ δὲν δημιουργεῖται παρά για να ἱκανοποιησῇ ζωτικὲς ἀνάγκες, στρέφεται φυσικὰ πρὸς τὴν πράξη. Οἱ ἀνάγκες πού καλεῖται να ἀνακουφίσει εἶναι πάντα ἐπείγουσες καὶ, ἐπομένως, τὴν πιέζουν να φθάσῃ σὲ συμπεράσματα δὲν ἀπαιτοῦν ἐξηγήσεις ἀλλὰ φάρμακα.

Ὁ τρόπος αὐτὸς ἐνέργειας εἶναι τόσο σύμφωνος με τὴν φυσικὴ κλίση τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ὥστε βρίσκεται στὶς ἀπαρχές ἀκόμα καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Αὐτὸς εἶναι πού διαφοροποιεῖ τὴν ἀλχημεία ἀπὸ τὴν χημεία, τὴν ἀστρολογία ἀπὸ τὴν ἀστρονομία. Σ' αὐτοὺς ἀναφέρεται ὁ Βάκων* για να χαρακτηρίσει τὴ μέθοδο, τὴν ὁποία ἀκολουθοῦσαν οἱ σοφοί

* Francis Bacon de Verulam (1561 - 1626), Καγκελλάριος τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ Ἰακώβου Α' καὶ φιλόσοφος. Ἐνας ἀπὸ τοὺς βασικώτερους δημιουργοὺς τῆς ἐμπειρικῆς μεθόδου διετύπωσε μιὰ ἐπαγωγικὴ θεωρία καὶ ἀσχολήθηκε με τὴν μεθοδικὴ ταξινόμηση τῶν ἐπιστημῶν. Ἔργα του: «*Instauratio magna*», «*Novum Organum*».

τῆς ἐποχῆς του καὶ τὴν ὁποία πολεμᾷ. Οἱ ἰδέες, για τὶς ὁποῖες μιλήσαμε, εἶναι αὐτές οἱ καινές ἐργασίες (notiones vulgares) ἢ προἰδεάσεις (praenotiones)¹, τὶς ὁποῖες σημειώνει σάν βάση δλων τῶν ἐπιστημῶν² — ὅπου καὶ παίρνουν τὴν θέση τῶν γεγονότων³. Αὐτὰ τὰ εἰδωλα εἶναι εἶδη φαντασμάτων, πού μᾶς παραμορφώνουν τὴν πραγματικὴ ὄψη τῶν πραγμάτων καὶ πού ὁμῶς τὰ θεωροῦμε σάν αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Καὶ ἐπειδὴ τὸ φανταστικὸ αὐτὸ περιβάλλον δὲν προβάλλει καμία ἀντίσταση στὸ πνεῦμα, τὸ τελευταῖο τοῦτο, ἔτσι ὅπως δὲν αἰσθάνεται να τὸ συγκρατεῖ τίποτε, ἀφήνεται σὲ φιλοδοξίες χωρὶς ὄρια καὶ θεωρεῖ δυνατό να κτίσει ἢ μᾶλλον να ξανακτίσει τὸν κόσμο με μόνες του τὶς δυνάμεις καὶ σύμφωνα με τὶς ἐπιθυμίες του.

Ἄν κάτι τέτοιο συνέβηκε στὶς φυσικὲς ἐπιστήμες, πολὺ περισσότερο θὰ συνέβαινε τὸ ἴδιο στὴν κοινωνιολογία. Οἱ ἄνθρωποι δὲν περίμεναν τὸν ἐρχομὸ τῆς κοινωνικῆς ἐπιστήμης για να σχηματίσουν ἀπόψεις πάνω στὸ δίκαιο, τὴν ἠθικὴ, τὴν οἰκογένεια, τὸ κράτος, τὴν ἴδια τὴν κοινωνία γιατί δὲν μπορούσαν να ζήσουν χωρὶς τὶς ἀπόψεις αὐτές. Εἶναι λοιπόν κυρίως στὴν κοινωνιολογία πού οἱ προἰδεάσεις αὐτές, για να ξαναπάρουμε τὴν ἔκφραση τοῦ Βάκωνα, εἶναι σὲ θέση να κυριαρχήσουν στὰ πνεύματα καὶ να ὑποκαταστήσουν τὰ πράγματα. Τὰ κοινωνικά πράγματα, ἀλήθεια, δὲν πραγματοποιοῦνται παρά ἀπὸ τοὺς ἄνθρώπους εἶναι προἰόν τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος. Δὲν φαίνονται, λοιπόν, να εἶναι τίποτε ἄλλο παρά πραγμάτωση ἰδεῶν, ἐμφυτων ἢ ὄχι, πού ἔχομε μέσα μας — καὶ ὄχι ἐφαρμογὴ τῶν ἰδεῶν αὐτῶν στὶς διάφορες συνθήκες πού συνοδεοῦν τὶς σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ὀργάνωση τῆς οἰκογένειας, τοῦ συμβολαίου, τῆς ποινῆς, τοῦ κράτους, τῆς κοινωνίας φαίνονται ἔτσι σάν μιὰ ἀπλή ἀνάπτυξη τῶν ἰδεῶν, πού ἔχομε ἀναφορικά με τὴν κοινωνία, τὸ κράτος, τὸ δίκαιο κλπ. Ἐπομένως, τέτοια γεγονότα, ὅπως καὶ ἄλλα ἀνάλογα με αὐτὰ, δὲν φαίνονται να ὑπάρχουν παρά μέσα καὶ διὰ μέσου τῶν ἰδεῶν, πού εἶναι τὸ

1. «*Novum Organum*», I, 26.

2. Ἐ.ἀ., I, 17.

3. Ἐ.ἀ., I, 36.

σπέρμα τους και πού γίνονται, εκτοτε, τό ιδιαίτερο υλικό τής κοινωνιολογίας.

Ο τρόπος αυτός αντιμετώπισεως δικαιώνεται από τό γεγονός ότι, καθώς οι λεπτομέρειες τής κοινωνικής ζωής εισβάλλουν από κάθε πλευρά στή συνείδηση, ή τελευταία αυτή δέν έχει τήν δυνατότητα νά αντιληφθεί τίς λεπτομέρειες αυτές έτσι ώστε νά αισθανθεί τήν πραγματικότητά τους. Μήν έχοντας μέσα μας αρκετά σταθερούς ούτε αρκετά στενοούς δεσμούς μέ τήν πραγματικότητα, αυτή μās δίνει εύκολα τήν εντύπωση ότι δέν εξαρτάται από τίποτε και ότι αλωρείται στό κενό — ότι αποτελεί ένα υλικό, πού είναι πραγματικό μόνο κατά τό ήμισυ και πού έχει μίαν άπειρη ελαστικότητα. Αυτό είναι ο λόγος, γιά τόν όποιο τόσοι διανοητές δέν είδαν στίς κοινωνικές οργανώσεις παρά τεχνητούς και λίγο-πολύ αυθαίρετους συνδυασμούς. Άλλά εάν μās διαφεύγει ή λεπτομέρεια, τά συγκεκριμένα και ιδιαίτερα σχήματα, έχουμε, τουλάχιστον, μία χονδρική και κατά προσέγγιση ιδέα γιά τίς πιό γενικές όψεις τής συλλογικής ύπαρξεως — και αυτές οι σχηματικές και περιληπτικές αναπαραστάσεις είναι ακριβώς εκείνες πού αποτελούν αυτές τίς προϋδεάσεις, τίς όποιες χρησιμοποιούμε στήν καθημερινότητα τής ζωής μας. Δέν μπορούμε λοιπόν νά διανοηθούμε νά άμφισβητήσουμε τήν ύπαρξή τους, άφού αντιλαμβανόμαστε τήν ύπαρξη αυτή ταυτόχρονα μέ τήν δική μας. Όχι μόνο είναι μέσα μας αλλά, όπως είναι προϊόντα επαναλαμβανόμενων εμπειριών, όφείλουν τόσο στήν επανάληψη όσο και στήν συνήθεια πού προκύπτει από αυτήν ένα είδος επιρροής και κύρους. Τίς αισθανόμαστε νά μās αντίστοιχονται όταν επιζητούμε νά ελευθερωθούμε από αυτές. Δέν μπορούμε, επομένως, νά μήν θεωρούμε σάν πραγματικό κάτι πού μās αντίστέκεται. Όλα συμβάλλουν έτσι στό νά μās κάνουν νά δοθμε στά φαινόμενα αυτά τήν άληθινή κοινωνική πραγματικότητα.

Και, πράγματι, έως τώρα, ή κοινωνιολογία έχει, λίγο-πολύ, άποκλειστικά πραγματευθεί έννοιες και όχι πράγματα. Είναι άλήθεια πώς ό Κόντ έχει διακηρύξει ότι τά κοινωνικά φαινόμενα είναι φυσικά γεγονότα, ότι υπόκεινται σέ νόμους τής φύσης. Η διακήρυξη αυτή ενέχει τήν αναγνώριση τής ιδιότητάς τους ως

πραγμάτων γιατί ή φύση περιέχει μόνο πράγματα. Άλλά όταν, βγαίνοντας από αυτές τίς φιλοσοφικές γενικότητες, άποπειράται νά εφαρμόσει τήν αρχή του και νά αναπτύξει τήν επιστήμη, ή όποια περιήχeto ήδη σ' αυτήν, παίρνει σάν αντικείμενο τής μελέτης του τίς ιδέες. Εκείνο πού άποτελεί τήν κύρια ύλη τής κοινωνιολογίας του είναι ή πρόοδος τής ανθρωπότητος μέσα στόν χρόνο. Ξεκινά από τήν ιδέα, ότι ύπάρχει μία συνεχής εξέλιξη του ανθρώπινου γένους, ή όποία συνίσταται σέ μία συνεχώς πληρέστερη πραγμάτωση τής ανθρώπινης φύσης — και τό πρόβλημά του είναι νά προσδιορίσει τήν σειρά τής παραπάνω εξελίξεως. Όμως, ή ύπαρξη τής ύποθετικής αυτής εξελίξεως δέν μπορεί νά άποδειχθεί παρά μετά τήν ολοκλήρωση τής επιστήμης δέν μπορεί, λοιπόν, νά άποτελέσει τό κύριο αντικείμενο τής έρευνας παρά μόνο αν θεωρηθεί σάν σύλληψη του πνεύματος και όχι σάν πράγμα. Και πράγματι, πρόκειται τόσο πολύ γιά μία καθαρά ύποκειμενική αναπαράσταση πού, στήν πράξη, ή πρόοδος αυτή τής ανθρωπότητος είναι άνύπαρκτη. Εκείνο πού ύπάρχει, εκείνο πού προσφέρεται στήν παρατήρηση είναι οι επί μέρους κοινωνίες, οι όποιες γεννώνται, αναπτύσσονται και πεθαίνουν ανεξάρτητα ή μιά από τήν άλλη. Εάν τουλάχιστον οι περισσότεροι πρόσφατες κοινωνίες άποτελούσαν συνέχεια εκείνων πού είχαν προηγηθεί, κάθε άνώτερος τύπος θά μπορούσε νά θεωρηθεί σάν άπλή επανάληψη του άμέσως κατώτερου τύπου, μέ κάποια προσθήκη θά μπορούσε έτσι νά τοποθετήσει κανείς όλες αυτές τίς κοινωνίες στήν σειρά, ταξινομώντας μαζί εκείνες πού βρίσκονται στόν ίδιο βαθμό αναπτύξεως. Η σειρά πού θά δημιουργόταν μέ τόν τρόπο αυτόν θά μπορούσε νά θεωρηθεί ότι άπεικονίζει τήν εξέλιξη τής ανθρωπότητος. Άλλά τά πράγματα δέν είναι τόσο απλά. Ένας λαός πού αντικαθιστά έναν άλλον δέν άποτελεί άπλή προέκταση του τελευταίου μέ τήν προσθήκη κάποιων καινούργιων στοιχείων είναι ένας άλλος λαός πού είχε άποκτήσει και χάσει ιδιότητες σέ σχέση μέ τόν προηγούμενο άποτελεί μία καινούργια άτομικότητα — και καθώς όλες αυτές οι χωριστές άτομικότητες είναι έτερογενείς, δέν μπορούν νά συμπεριληφθούν στήν ίδια συνεχή σειρά ούτε, άσφαλώς, σέ μία και μοναδική σειρά. Γιατί ή συνέχεια των κοινωνιών δέν θά

μπορούσε να παρασταθεί με μία συνεχή γραμμή μοιάζει περισσότερο με δέντρο, τα κλαδιά του όποιου απλώνονται προς αντίθετες κατευθύνσεις. Με λίγα λόγια, ο Κόντ χρησιμοποίησε στην ιστορική ανάπτυξη την ιδέα που ήδη είχε και που δεν διαφέρει πολύ από αυτήν που έχει όλος ο κόσμος. Από μακριά, πράγματι, η ιστορία μοιάζει πολύ να έχει αυτή την όψη συνέχειας και απλότητας. Δεν βλέπει κανείς παρά άτομα, που διαδέχονται το ένα το άλλο και που πορεύονται προς την ίδια κατεύθυνση γιατί έχουν την ίδια φύση. Αφού, άλλωστε, είναι αδιανόητο το να αποτελεί η κοινωνική εξέλιξη κάτι άλλο από την ανάπτυξη κάποιας ανθρώπινης ιδέας, φαίνεται τελείως φυσικό να ορισθεί η εξέλιξη με την ιδέα την οποία έχουν σχηματίσει οι άνθρωποι γι' αυτήν. Όμως, προχωρώντας έτσι, δεν μένει κανείς μόνο στην σφαίρα της ιδεολογίας, αλλά αποδίδει στην κοινωνιολογία μίαν έννοια, που δεν είναι καν κοινωνιολογική.

Ο κ. Σπένσερ παραμερίζει αυτήν την έννοια — για να την αντικαταστήσει όμως με μίαν άλλη, που διαμορφώθηκε με τον ίδιο τρόπο. Θέτει σαν αντικείμενο της επιστήμης τις κοινωνίες και όχι την ανθρωπότητα μόνο που δίνει άμεσα στην πρώτη έναν όρισμό που αναιρεί το πράγμα για το οποίο μιλά και το αντικαθιστά με την προείδωση που έχει γι' αυτό. Θέτει, πράγματι, σαν αυταπόδεικτο ότι «μία κοινωνία δεν υφίσταται παρά όταν εκτός από την γειννίαση υπάρχει και συνεργασία» — ότι μόνον έτσι η ένωση των ατόμων γίνεται κυριολεκτικά κοινωνία⁴. Έπειτα, ξεκινώντας από την αρχή ότι η συνεργασία είναι η ουσία της κοινωνικής ζωής, διακρίνει δύο τάξεις κοινωνιών ανάλογα με την φύση της συνεργασίας, που κυριαρχεί σ' αυτές. «Υπάρχει, λέει, μία συνεργασία αθόρμητη, που συντελείται χωρίς προμελέτη και κατά την διάρκεια επιδιώξεως στόχων ιδιωτικής φύσης: υπάρχει, επίσης, μία συνεργασία που θεσμοποιείται ενσυνείδητα και προϋποθέτει καθαρά στόχους δημοσίου συμφέροντος»⁵. Τις πρώτες τις αποκαλεί βιομηχανικές κοινωνίες τις δεύτερες στρατιωτικές — και μπορεί κανείς να

4. «Sociologie», Γαλλ. Μετάφραση III, 331, 332. (Σημ. Μετ.: «The Principles of Sociology», New York, D. Appleton and Co., II, 244).

5. «Sociologie», III, 332. (Σημ. Μετ.: Ε. δ. σελ. 245).

πει πώς η διάκριση αυτή είναι η βασική ιδέα της κοινωνιολογίας του.

Αλλά ο αρχικός αυτός όρισμός εμφανίζει σαν πράγμα κάτι που δεν είναι παρά πνευματική σύλληψη. Εμφανίζεται, πράγματι, σαν έκφραση ενός άμεσα όρατου και προσφερόμενου στην παρατήρηση γεγονότος — εφ' όσον ο όρισμός διατυπώνεται σαν αξίωμα από την αρχή της συγκροτήσεως της επιστήμης. Είναι, όμως, αδύνατο να διαπιστώσει κανείς με μία απλή παρατήρηση κατά πόσον η συνεργασία είναι πραγματικά τό άπαν της κοινωνικής ζωής. Τό να υποστηρίζεται κάτι τέτοιο δεν θάταν επισημονικά νόμιμο παρά μόνο αν είχε προηγηθεί η εξέταση όλων των εκδηλώσεων της συλλογικής υπάρξεως και είχε αποδειχθεί ότι όλες αυτές οι εκδηλώσεις αποτελούν διάφορες μορφές συνεργασίας. Πρόκειται λοιπόν και πάλι για την αντικατάσταση της κοινωνικής πραγματικότητας από ένα συγκεκριμένο τρόπο αντίληψης της πραγματικότητας αυτής⁶. Αυτό που όρίζεται έτσι δεν είναι η κοινωνία αλλά η ιδέα που είχε ο κ. Σπένσερ γι' αυτή. Και δεν έχει κανένα ενδοιασμό να προχωρήσει με τον τρόπο αυτό, γιατί, και γι' αυτόν, η κοινωνία δεν είναι και δεν μπορεί να είναι παρά η πραγμάτωση μίης ιδέας — της ίδιας αυτής ιδέας της συνεργασίας, με την οποία την προσδιορίζει⁷. Θά ήταν εύκολο να αποδειχθεί ότι η μέθοδος του παραμένει η ίδια σέ καθένα από τά ιδιαίτερα προβλήματα με τά οποία ασχολείται. Έπίσης, παρ' όλον ότι ισχυρίζεται πώς προχωρεί εμπειρικά, τά γεγονότα που έχουν συσσωρευθεί στην κοινωνιολογία του φαίνονται να έχουν σαν ρόλο τους να χρησιμεύσουν για επιχειρήματα — αφού χρησιμοποιούνται περισσότερο σαν παραδείγματα αναλύσεων νοημάτων παρά για να περιγράψουν και να εξηγήσουν πράγματα. Στην πραγματικότητα, ότι ουσιαστικό υπάρχει στην θεωρία του μπορεί να τό συμπεράνει κανείς άμεσα από τόν όρισμό του της κοινωνίας και τών διαφόρων

6. Αντίληψη άμφισβητήσιμη άλλωστε. (Βλέπε «Division du Travail Social», II, 2 § 4).

7. «Η συνεργασία, λοιπόν, είναι ταυτόχρονα έκείνο, τό όποιο δεν μπορεί να υφίσταται χωρίς κοινωνία και έκείνο για τό όποιο μία Κοινωνία υφίσταται», «Principes de Sociologie», III 332, (Σημ. Μετ.: Ε. δ. II, 244).

μορφών συνεργασίας. Γιατί αν δεν έχουμε έκλογη παρά μεταξύ μιας τυραννικά επιβεβλημένης συνεργασίας και μιας συνεργασίας ελεύθερης και αθόρμητης, είναι αναμφισβήτητο ότι αυτή ή τελευταία αποτελεί το ιδανικό προς το οποίο τείνει και πρέπει να τείνει η ανθρωπότητα.

Τις κοινότοπες αυτές ιδέες τις συναντάμε όχι μόνο στις βασικές αρχές της επιστήμης αλλά και σε κάθε φάση ανάπτυξης των συλλογισμών. Στο σημείο που σήμερα βρίσκονται οι γνώσεις μας, δεν ξέρομε με βεβαιότητα τι είναι κράτος, κυριαρχία, πολιτική ελευθερία, δημοκρατία, σοσιαλισμός, κομμουνισμός κλπ. Η επιστημονικότητα θα απαιτούσε λοιπόν να αποφεύγεται κάθε χρήση των έννοιών αυτών για όσον καιρό δεν έχουν τεθεί επιστημονικά. Κι όμως οι λέξεις που τις εκφράζουν επανέρχονται αδιάκοπα στις συζητήσεις των κοινωνιολόγων. Χρησιμοποιούνται με ευχέρεια και με σιγουριά, σαν να αντιστοιχούσαν σε πράγματα γνωστότατα και σαφώς προσδιορισμένα — ενώ δεν ξυπνούν μέσα μας παρά συγκεχυμένες ιδέες, ασαφή κράματα άοριστων έντυπώσεων, προκαταλήψεων και παθών. Κοροϊδεύουμε σήμερα τους περιέργους συλλογισμούς που κατασκεύαζαν οι γιατροί του μεσαίωνα με τις ιδέες του ζεστού, του κρύου, του υγρού, του στεγνού κλπ. — και δεν αντιλαμβανόμαστε ότι εξακολουθούμε να χρησιμοποιούμε την ίδια μέθοδο σε μία τάξη φαινομένων, ή οποία, λόγω της υπερβολικής της πολυπλοκότητας, την αντέχει λιγότερο από κάθε άλλη.

Στους ειδικούς κλάδους της κοινωνιολογίας αυτό το ιδεολογικό στοιχείο είναι ακόμα πιο έντονο.

Τέτοια είναι κυρίως η περίπτωση της ηθικής. Μπορεί, πράγματι, να πει κανείς, ότι δεν υπάρχει ούτε ένα σύστημα ηθικής που να μην θεωρείται πως αναπτύχθηκε από μια αρχική ιδέα, στην οποία εν δυνάμει περιήχεται. Η ιδέα αυτή οι μὲν πιστεύουν ότι γεννιέται μαζί με τον άνθρωπο και βρίσκεται μέσα του· οι δέ, αντιθέτως, ότι διαμορφώνεται περισσότερο ή λιγότερο αργά κατά την διάρκεια της ιστορίας. Αλλά για τους μὲν όπως και για τους δέ, για τους εμπειριστές όπως και για τους ορθολογιστές, αυτή η ιδέα είναι το μοναδικό πραγματικό δεδομένο της ηθικής. Όσον αφορά την λεπτομέρεια των κανόνων του δικαίου

και της ηθικής, θεωρείται πως δεν έχουν δική τους, να ποῦμε, υπόσταση αλλά είναι απλές εφαρμογές της βασικής αυτής ιδέας στις συγκεκριμένες συνθήκες της ζωής — εφαρμογές που διαφοροποιούνται ανάλογα με τις περιπτώσεις. Επομένως, το αντικείμενο της ηθικής δεν θα μπορούσε να είναι αυτό το σύστημα μη πραγματικών εντολών αλλά η ιδέα, από την οποία οι εντολές προκύπτουν και της οποίας δεν είναι παρά οι ποικίλες εφαρμογές. Έτσι όλες οι ερωτήσεις, που συνήθως θέτει η ηθική, αναφέρονται όχι σε πράγματα αλλά σε ιδέες· αυτό που οι ηθικολόγοι εξετάζουν είναι τι αποτελεί την ιδέα του δικαίου, την ιδέα της ηθικής — όχι τι είναι, αυτή καθ' εαυτήν, ή φύση της ηθικής και του δικαίου. Οι ηθικολόγοι δεν εφθασαν ακόμη στην πολύ απλή αλήθεια ότι, όπως οι αναπαραστάσεις που έχουμε για τα αισθητά πράγματα προέρχονται από αυτά τα ίδια τα πράγματα και τα εκφράζουν λίγο-πολύ ακριβώς, ή αναπαράσταση που έχουμε της ηθικής προέρχεται από το ίδιο το θέαμα των κανόνων, που ισχύουν μπροστά στα μάτια μας και που την ενσάρκωνουν· ότι, επομένως, είναι αυτοί οι κανόνες και όχι η συνοπτική που έχουμε θεώρησή τους, που αποτελούν το υλικό της επιστήμης — ακριβώς όπως η φυσική έχει σαν αντικείμενο τα φυσικά σώματα και όχι την ιδέα, που έχει για αυτά ο κοινός άνθρωπος. Από αυτό προκύπτει ότι λαμβάνεται σαν βάση της ηθικής κάτι που δεν αποτελεί παρά το εποικοδόμημα της — δηλαδή ο τρόπος, με τον οποίο η ηθική εξαπλώνεται στις ατομικές συνειδήσεις και αντηχεί σ' αυτές. Και αυτή η μέθοδος δεν ακολουθείται μόνο στα γενικότερα προβλήματα αυτής της επιστήμης· είναι η ίδια και στα ειδικά θέματα. Από τις βασικές ιδέες, που μελετά αρχικά, ο ηθικολόγος περνά στις δευτερεύουσες ιδέες της οικογένειας, της πατρίδας, της εθνότητας, της φιλάνθρωπιας, της δικαιοσύνης· αλλά ο συλλογισμός του αφορά πάντα ιδέες.

Τό ίδιο συμβαίνει στην πολιτική οικονομία. Έχει για αντικείμενο, λέει ο Στιούαρτ Μίλλ, εκείνα τα κοινωνικά γεγονότα, που έχουν σαν κύριο και αποκλειστικό στόχο την απόκτηση πλούτου⁸. Αλλά για να μπορέσουν τα γεγονότα που προσδιο-

8. «System of Logic», III, σελ. 496.

δχι αυτό πού πραγματικά είναι ο κανόνας τής ήθικότητας αλλά αυτό-πού-θαπρεπε να είναι. Επίσης, το μεγαλύτερο μέρος τών έρευνών τών οικονομολόγων αφορά το πρόβλημα του κατά πόσον ή κοινωνία πρέπει να είναι οργανωμένη με βάση τις πεποιθήσεις τών ατομικιστών ή με βάση εκείνες τών σοσιαλιστών εάν είναι καλύτερα να παρεμβαίνει το κράτος στις βιομηχανικές και εμπορικές σχέσεις ή να εγκαταλείπει απόλυτα τις σχέσεις αυτές στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Εάν το νομισματικό σύστημα πρέπει να είναι ο μονομεταλισμός ή ο διμεταλισμός κλπ. κλπ. Στο θέμα αυτό οι νόμοι, μ' δλη τή σημασία τής λέξης, είναι λίγοι. Ακόμα κι' αυτοί, πού συνηθίσαμε να αποκαλούμε έτσι δέν αξίζουν κατά κανόνα τόν χαρακτηρισμό αυτόν, αφού δέν είναι παρά αξιώματα για δράση ή μεταμφιεσμένες πρακτικές εντολές. Ίδού, για παράδειγμα, ο περίφημος νόμος τής προσφοράς και τής ζήτησεως. Ποτέ δέν καθιερώθηκε επαγωγικά, σάν έκφραση τής οικονομικής πραγματικότητας. Ποτέ καμιά εμπειρία, καμιά μεθοδική σύγκριση δέν απέσκόπησε να αποδείξει ότι, στην πράξη, οι οικονομικές σχέσεις λειτουργούν σύμφωνα με τόν νόμο αυτόν. Το μόνο πού μπόρεσε να γίνει, και τó μόνο πού έγινε, είναι να αποδειχθή διαλεκτικά ότι, προκειμένου να προωθήσουν τó συμφέρον τους, τά άτομα πρέπει να λειτουργούν με τόν τρόπο αυτόν και ότι κάθε άλλος τρόπος ενεργείας θά σήμαινε πραγματικό παραλογισμό και θά έβλαπτε δσους τόν απέπειρδντο. Είναι λογικό να είναι περισσότερο περιζήτητες οι πιο παραγωγικές βιομηχανίες. Εκείνοι πού κατέχουν προϊόντα πού ζητούνται περισσότερο και είναι πιο σπάνια είναι λογικό να τά πωλούν σε ύψηλότερη τιμή. Αλλά αυτή ή λογικότητα αναγκαιότητα δέν μοιάζει καθόλου μ' εκείνο πού εμφανίζουν οι πραγματικοί νόμοι τής φύσης. Οι νόμοι τής φύσης εκφράζουν σχέσεις πραγματικές και δχι επιθυμητούς τρόπους, με τούς όποιους τά γεγονότα να διαδέχονται τó ένα τó άλλο.

Αυτό πού λέμε για τόν νόμο τής προσφοράς και τής ζήτησεως μπορεί να επαναληφθή για όλους εκείνους τούς νόμους πού ή όρθόδοξη οικονομική σχολή χαρακτηρίζει σάν «φυσικούς» και πού, άλλωστε, δέν είναι τίποτε άλλο παρά ιδιαίτερες περιπτώσεις τού προηγούμενου. Είναι, έστω, φυσικοί με τήν έννοια

δτι αποφαίνονται ποιοί τρόποι είναι ή θεωρούνται φυσικο να χρησιμοποιούνται προκειμένου να επιτευχθεί κάποιος υποτιθέμενος στόχος· αλλά δέν μπορούν να αποκαλούνται έτσι εάν με τόν όρο φυσικός νόμος έννοούμε κάθε επαγωγικά διαπιστωμένο τρόπο υπέρθεως στην φύση. Κοντολογής, δέν αποτελούν παρά συμβουλές πρακτικής σοφίας. Και αν μπόρεσαν, λίγο-πολύ αληθοφανώς, να τούς εμφανίσουν σάν τήν έκφραση τής πραγματικότητας είναι γιατί, καλώς ή κακώς, πίστεψαν πώς μπορούν να υποθέσουν ότι ο μέσος άνθρωπος ακολουθεί πράγματι, σε γενικές έστω γραμμές, τις συμβουλές αυτές.

→ Τά κοινωνικά φαινόμενα είναι όμως πράγματα και σάν πράγματα πρέπει να αντιμετωπίζονται. Για να τó αποδείξει κανείς δέν χρειάζεται να φιλοσοφίσει πάνω στην φύση τους, να αναζητήσει τις αναλογίες, πού παρουσιάζουν με φαινόμενα κατώτερης φύσης. Αρκεί ή διαπίστωση ότι αυτά αποτελούν τά μοναδικά δεδομένα, πού διαθέτει ο κοινωνιολόγος. Γιατί είναι πράγμα κάθε τι πού είναι δεδομένο, κάθε τι πού προσφέρεται ή, μάλλον, επιβάλλεται στην παρατήρηση. Τό να αντιμετωπίζει κανείς τά φαινόμενα σάν πράγματα, σημαίνει ότι τά αντιμετωπίζει σάν δεδομένα — και τά δεδομένα αποτελούν τήν άφερηρία κάθε επιστήμης. Τά κοινωνικά φαινόμενα εμφανίζουν, αναμφίβολα, αυτό τó στοιχείο. Αυτό πού μās είναι δεδομένο δέν είναι ή ιδέα πού οι άνθρωποι έχουν για τήν αξία — γιατί αυτή είναι άπιαστη: οι αξίες είναι πού πραγματικά ανταλλάσσονται κατά τις οικονομικές συναλλαγές. Επίσης δέν είναι δεδομένη ή μία ή ή άλλη αντίληψη τού ήθικου ιδεώδους αλλά τó σύνολο τών κανόνων πού πράγματι προσδιορίζουν τήν συμπεριφορά. Δέν είναι δεδομένη ή ιδέα τής χρησιμότητας ή τού πλούτου αλλά κάθε λεπτομέρεια τής οικονομικής οργάνωσης. Ακόμα κι αν υποθεθεί πώς ή κοινωνική ζωή δέν είναι παρά ή ανάπτυξη κάποιων ιδεών, οι ιδέες αυτές δέν δίδονται άμεσα. Δέν μπορεί λοιπόν κανείς να τις προσεγγίσει εύθεως αλλά μόνο μέσω τής φαινομενικής πραγματικότητας, πού τις εκφράζει. Δέν ξέρομε εκ τών προτέρων ποιές ιδέες βρίσκονται στην βάση τών διαφόρων ρευμάτων τής κοινωνικής ζωής ούτε αν οι ιδέες αυτές υπάρχουν μόνον αφού αναγάγομε τά ρεύματα αυτά στις πηγές τους θά ξέρομε από πού προέρχονται.

Πρέπει λοιπόν να εξετάσουμε τα κοινωνικά φαινόμενα αυτά καθ' εαυτά, ανεξάρτητα από τα συνειδητά υποκείμενα που τα αντιλαμβάνονται. Πρέπει να μελετηθούν απ' έξω σαν εξωτερικά πράγματα γιατί μ' αυτή την ιδιότητα μας εμφανίζονται. Εάν η εξωτερικότητα αυτή δεν είναι παρά φαινομενική, ή ψευδαίσθηση θα διαλυθεί καθώς η επιστήμη θα προοδεύει και θα βλέπουμε τα αντικειμενικά πράγματα να μεταβάλλονται σε υποκειμενικά. Αλλά, πάντως, η λύση δεν μπορεί να προεξοφληθεί και, παρ' όλο που τελικά μπορεί να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι τα κοινωνικά γεγονότα δεν έχουν όλα τα ουσιώδη χαρακτηριστικά του πράγματος, πρέπει στην αρχή να αντιμετωπισθούν σαν να τα είχαν. Αυτός ο κανόνας εφαρμόζεται σ' ολόκληρη την κοινωνική πραγματικότητα χωρίς να υπάρχει λόγος να γίνει οποιαδήποτε εξαίρεση. Ακόμα και τα φαινόμενα, που δίνουν έντονα την εντύπωση ότι αποτελούν τεχνητές συναρμογές, πρέπει να αντιμετωπισθούν από την σκοπιά αυτήν. Ποτέ δεν πρέπει να θεωρείται εκ των προτέρων δεδομένος ο συμβατικός χαρακτήρας μιας συνήθειας ή ενός θεσμού. Αν, άλλωστε, μας επιτραπεί να επικαλεσθούμε την προσωπική μας εμπειρία, νομίζουμε ότι μπορούμε να βεβαιώσουμε ότι, προχωρώντας με τον τρόπο αυτόν, θα έχει συχνά κανείς την ικανοποίηση να δει τα πιο αυθαίρετα, φαινομενικά, γεγονότα να εμφανίζονται, έπειτα από μία περισσότερο προσεκτική παρατήρηση, στοιχεία σταθερότητας και εύρυθμίας — συμπτώματα της αντικειμενικότητάς τους.

Επί πλέον, όσα γενικά ελέχθησαν παραπάνω για τα ιδιαίτερα στοιχεία του κοινωνικού γεγονότος, αρκούν για να μας καθησυχάσουν για την φύση της αντικειμενικότητάς αυτής και να μας πείσουν ότι αυτή δεν είναι απατηλή. Ένα πράγμα αναγνωρίζεται κυρίως από το ότι δεν μπορεί να το αλλάξει μία απλή επιταγή της βουλήσεως. Τουτό δεν σημαίνει ότι το πράγμα δεν υπόκειται σε οποιαδήποτε αλλαγή. Σημαίνει ότι, για να υπάρξει αλλαγή, δεν αρκεί να το θελήσει κάποιος — χρειάζεται και μία λίγο-πολύ επίπονη προσπάθεια, που οφείλεται στην αντίσταση, την οποία μας προβάλλει και η οποία, άλλωστε, δεν μπορεί πάντα να υπερνικηθεί. Είδαμε, λοιπόν, ότι τα κοινωνικά γεγονότα έχουν την ιδιότητα αυτήν. Αντί να είναι προϊόντα της θελήσεώς μας,

τήν προδιορίζουν απ' έξω υπάρχουν σαν καλοσύνη, μέσα στα όποια είμαστε αναγκασμένοι να χύσουμε τις πράξεις μας. Συχνά μάλιστα είναι αδύνατο να παρακάμψουμε την ανάγκη αυτήν. Αλλά, ακόμα και όταν καταφέρνουμε να την υπερνικήσουμε, η αντίσταση που συναντάμε αρκεί για να μας προειδοποιήσει ότι βρισκόμαστε μπροστά σε κάτι που δεν εξαρτάται από εμάς. Αντιμετωπίζοντας, λοιπόν, τα κοινωνικά γεγονότα σαν πράγματα, προσαρμοζόμαστε απλώς στην φύση τους.

Τελικά, η προτεινόμενη μεταρρύθμιση της κοινωνιολογίας είναι τελείως ταυτόσημη με εκείνη που, τα τελευταία τριάντα χρόνια, μεταμόρφωσε την ψυχολογία. Ακριβώς όπως ο Κόντ και ο κ. Σπένσερ δηλώνουν πως τα κοινωνικά γεγονότα είναι φυσικά γεγονότα, χωρίς όμως να τα αντιμετωπίζουν σαν πράγματα, έτσι και οι διάφορες εμπειρικές σχολές είχαν, από καιρό, αναγνωρίσει τον φυσικό χαρακτήρα των ψυχολογικών φαινομένων ενώ εξακολουθούσαν να εφαρμόζουν μία καθαρά ιδεολογική μέθοδο. Στην πραγματικότητα οι εμπειριστές μεταχειρίζονται την ένδοσκόπηση όχι λιγότερο αποκλειστικά από τους αντιπάλους τους. Όμως, τα γεγονότα που παρατηρεί κανείς στον εαυτό του είναι πολύ λίγα σε αριθμό, πολύ φευγαλέα και ευπλάστα ώστε να μπορούν να ελέγξουν και να ρυθμίσουν τις αντίστοιχες ιδέες, που τις ρίζωσε μέσα μας η συνήθεια. Όταν λοιπόν οι ιδέες αυτές δεν υπόκεινται σε άλλο έλεγχο τίποτε δεν τίς αντισταθμίζει παίρνουν έτσι την θέση των δεδομένων και γίνονται αντικείμενο της επιστήμης. Έτσι ούτε ο Λόκ* ούτε ο Κοντιγκάκ** παρατήρησαν αντικειμενικά τα ψυχικά φαινόμενα. Δεν μελετούν την αίσθηση, αυτή καθ' εαυτή, αλλά μία όρισμένη ιδέα της αίσθησεως. Γιαντό αν και, από κάποια άποψη, προετοίμασαν την έλευσή της, η επιστημονική ψυ-

* Σημ. Μετ.: John Locke (1632 - 1704), περίφημος Άγγλος διανοητής, που ασχολήθηκε κυρίως με το γνωσιολογικό πρόβλημα και την έρευνά του με βάση ψυχολογικές παρατηρήσεις. Το σημαντικότερο, ίσως, από τα πολλά έργα του είναι το «*Essay concerning Human Understanding*» (1690).

** Σημ. Μετ.: Etienne Bonnot de Condillac (1714 - 1780), Γάλλος διανοητής, επηρεασμένος από την σκέψη του Locke και, ιδιαίτερα προς το τέλος της ζωής του, ενθουσιάζει της αισθησιαρχικής σχολής. Από τα πολλά έργα του τα σημαντικότερα: «*Traité des Sensations*» (1754) και «*Logique*» (1780).

χολογία δέν γεννήθηκε πραγματικά παρά πολύ αργότερα, όταν έγινε επί τέλους αντιληπτό ότι οι καταστάσεις της συνειδήσεως μπορούν και πρέπει να μελετηθούν απ' έξω και όχι από την σκοπιά της συνειδήσεως που τις υφίσταται. Αυτή είναι η μεγάλη επανάσταση που έγινε σ' αυτόν τον κλάδο. Όλοι οι ιδιαίτεροι τρόποι ενεργείας και όλες οι καινούργιες μέθοδοι, με τις οποίες πλουτίστηκε ή επιστήμη αυτή, δέν είναι παρά διάφορα μέσα για την πληρέστερη πραγματοποίηση της βασικής αυτής ιδέας. Η κοινωνιολογία πρέπει να πραγματοποιήσει την ίδια πρόοδο. Πρέπει να περάσει από το υποκειμενικό στάδιο, το οποίο δέν έχει ακόμα καθόλου ξεπεράσει, στην αντικειμενική φάση.

Τό πέραςμα αυτό είναι, άλλωστε, λιγότερο δύσκολο να πραγματοποιηθεί από ό,τι ήταν στην ψυχολογία. Πράγματι, τα ψυχικά γεγονότα είναι δεδομένα από την φύση τους σαν κατάστασεις του υποκειμένου, από το οποίο ούτε καν φαίνονται ότι μπορούν να διαχωριστούν. Εξ όρισμού έσωτερικά, μοιάζει σαν να μην μπορεί κανείς να τα αντιμετωπίσει σαν έξωτερικά χωρίς να παραποιήσει την φύση τους. Χρειάζεται όχι μόνο μία προσπάθεια αφαιρέσεως, αλλά ένα σύνολο μεθόδων ενεργείας και τεχνασμάτων για να φθάσει κανείς να τα αντιμετωπίσει με τον τρόπο αυτόν. Αντίθετα, τα κοινωνικά γεγονότα διαθέτουν τα χαρακτηριστικά του πράγματος κατά τρόπο πολύ πιο φυσικό και άμεσο. Τό δίκαιο υπάρχει μέσα στους κώδικες, οι κινήσεις της καθημερινής ζωής εγγράφονται στους αριθμούς της στατιστικής, στα μνημεία της ιστορίας, οι μόδες στα ενδύματα, τα γούστα στα έργα τέχνης. Τείνουν χάρη σ' αυτή την ίδια την φύση τους να συγκροτηθούν έξω από τις ατομικές συνειδήσεις, πάνω στις οποίες κυριαρχούν. Για να τα αντιληφθεί, λοιπόν, κανείς σαν πράγματα, δέν είναι απαραίτητο να εφεύρει τεχνάσματα. Από την άποψη αυτή η κοινωνιολογία έχει, σε σχέση με την ψυχολογία, ένα πλεονέκτημα σοβαρό, που δέν είχε γίνει έως τώρα αντιληπτό και που θα πρέπει να επισπεύσει την ανάπτυξη της. Τα κοινωνικά γεγονότα ερμηνεύονται ίσως δυσκολότερα, γιατί είναι πιο πολύπλοκα, είναι όμως πιο εύκολο να τα πλησιάσει κανείς. Η ψυχολογία συναντά, αντίθετα, δυσκολίες και στην

ανάπτυξη αλλά και στην σύλληψη των γεγονότων. Είναι, επομένως, επιτρεπτό να θεωρήσει κανείς ότι, από την ημέρα που αυτή η αρχή της κοινωνιολογικής μεθόδου θα αναγνωρισθεί και θα εφαρμοσθεί ομόφωνα, θα δομει την κοινωνιολογία να προοδεύει με μία ταχύτητα, που η τωρινή βραδύτητα της ανάπτυξώς της δέν θα επέτρεπε να την φαντασθεί κανείς — και, μάλιστα, θα την δομει να ξεπερνά την ψυχολογία, η οποία οφείλει αποκλειστικά την πρωτοπορία της στο ότι είναι ιστορικά προγενέστερη¹⁰.

II

Αλλά η εμπειρία εκείνων που προηγήθηκαν από μας απέδειξε ότι, για να εξασφαλισθεί η πρακτική εφαρμογή της αλήθειας που μόλις αποδείχθηκε, δέν αρκεί να δοθεί μία θεωρητική απόδειξη της ούτε καν να πείσομε τον εαυτό μας γι' αυτήν. Τό πνευμα τείνει τόσο φυσικά να την παραγνωρίσει ώστε ο κοινωνιολόγος θα ξαναπέσει αναπόφευκτα στις παλιές κακές συνήθειες εάν δέν υποβάλει τον εαυτό του σε μία αυστηρή πειθαρχία, της οποίας θα διατυπώσομε παρακάτω τους κύριους κανόνες, που είναι πορίσματα του προηγούμενου.

1. Τό πρώτο και τό κύριο από τα πορίσματα είναι ότι: *όλες οι προϋποθέσεις πρέπει να παραμεριστούν συστηματικά.* Δέν χρειάζεται ειδική απόδειξη του κανόνα αυτού προκύπτει απ' όσα είπαμε παραπάνω. Είναι, άλλωστε, βάση κάθε επιστημονικής μεθόδου. Η μεθοδική αμφιβολία του Ντεκάρτ δέν είναι, στο βάθος, παρά μία εφαρμογή της. Εάν, την στιγμή που πρόκειται να ιδρύσει την επιστήμη, ο Ντεκάρτ επιβάλλει στον εαυτό του την αμφισβήτηση όλων των ιδεών, που είχε προηγουμένως διαμορφώσει, τοπο συμβαίνει γιατί δέν θέλει να χρησιμοποιήσει παρά επιστημονικά διαμορφωμένες έννοιες — δηλαδή έννοιες σύμφωνες με τη μέθοδο που καθιερώνει: *όλες οι έννοιες που έχουν κάποια άλλη προέλευση πρέπει λοιπόν ν'*

10. Είναι αλήθεια ότι η μεγαλύτερη πολυπλοκότητα των κοινωνικών γεγονότων κάνει δυσκολότερη την επιστήμη, που αναφέρεται σ' αυτά. Αλλά, σαν αντίστανισμα, ακριβώς επειδή εμφανίστηκε τελευταία η κοινωνιολογία, είναι σε θέση να επωφεληθεί από τις προόδους που πραγματοποίησαν επιστήμες οι οποίες ασχολούνταν με κατώτερα επίπεδα υπάρξεως — και να διαχθεί απ' αυτές. Αυτή η χρησιμοποίηση προηγούμενων εμπειριών δέν μπορεί παρά να επιταχύνει την ανάπτυξη της.

ἀπορριφθῶν, τουλάχιστον προσωρινά. Είδαμε ἤδη πῶς ἡ θεωρία τῶν εἰδώλων τοῦ Βακωνα δὲν ἔχει ἄλλο νόημα. Οἱ δύο μεγάλες θεωρίες, πού τέθηκαν συχνά ἀντιμέτωπες ἢ μιὰ στήν ἄλλη, συμπιπτουν ἔτσι σ' αὐτό τό οὐσιώδες σημεῖο. Ἡ κοινωνιολόγος θάπρεπε, λοιπόν, εἴτε κατά τήν στιγμή πού καθορίζει τό ἀντικείμενο τῶν ἀναζητήσεών του εἴτε κατά τήν ἀνάπτυξη τῶν ἀποδείξεών του, νά ἀπαγορεύσει ἀποφασιστικά στόν ἑαυτό του τήν χρησιμοποίηση αὐτῶν τῶν ἐννοιῶν πού διαμορφώθηκαν ἔξω ἀπό τήν ἐπιστήμη καί δέν ἐξυπηρετοῦν ἐπιστημονικές ἀνάγκες. Πρέπει νά ἀπελευθερωθεῖ ἀπ' αὐτές τίς ψεύτικες βεβαιότητες πού ἐπικρατοῦν στό πνεῦμα τοῦ μέσου ἀνθρώπου, νά ἀποτινάξει μιὰ γιά πάντα τόν ζυγό τῶν ἐμπειρικῶν αὐτῶν κατηγοριῶν, πού μιὰ μακρῶς συνήθεια κατέληξε νά τίς καταστήσει τυραννικές. Τουλάχιστον, ἂν καμιά φορά βρίσκεται ἀναγκασμένος νά καταφύγει σ' αὐτές, ἄς τό κάνει ἔχοντας ἐπίγνωση τῆς λίγης τους ἀξίας, ὥστε νά μήν τοῦς ἀποδώσει στήν θεωρία του ἕνα ρόλο τόν ὁποῖο δέν ἔχουν πραγματικά.

Ἡ συχνή ἀνάμιξη τοῦ συναισθήματος κάνει τήν ἀπελευθέρωση αὐτή ιδιαίτερα δύσκολη στήν κοινωνιολογία. Παθιαζόμεστε, πραγματικά, γιά τίς πολιτικές καί θρησκευτικές μας πεποιθήσεις, γιά τίς ἠθικές μας συνήθειες πολύ περισσότερο ἀπό ὅ,τι γιά τά πράγματα τοῦ φυσικοῦ κόσμου· ἐπομένως, τό στοιχεῖο πάθους μεταδίδεται στόν τρόπο πού τίς ἀντιλαμβανόμεστε καί τίς ἐρμηνεύομε. Οἱ ἰδέες πού σχηματίζομε γι' αὐτές μᾶς ἀγγίζουν στήν καρδιά, ἀκριβῶς ὅπως τό ἀντικείμενό τους, καί παίρνουν ἔτσι τέτοιο κῆρος, ὥστε νά μήν ἐπιδέχονται ἀντίρρηση. Κάθε γνώμη πού τίς ἐνοχλεῖ θεωρεῖται ἐχθρική. Παραδειγματος χάρι, μιὰ θεωρία δέν συμφωνεῖ μέ τήν ἰδέα πού ἔχομε γιά τόν πατριωτισμό ἢ τήν ἀτομική ἀξιοπρέπεια; Ἀπορρίπτεται, ὅποιες καί νάναι οἱ ἀποδείξεις πού τήν στηρίζουν. Δέν μπορούμε νά δεχθοῦμε ὅτι εἶναι ἀληθινή προορίζεται γιά μή-ἀποδοχή καί τό συναίσθημα, γιά νά δικαιώσει τήν στάση μας, δέν δυσκολεύεται νά προτείνει λόγους ἄμεσα πειστικούς. Οἱ ἰδέες αὐτές μποροῦν μάλιστα νά ἔχουν τέτοιο γόητρο, ὥστε οὔτε κἄν νά ὑπόκεινται σέ ἐπιστημονική ἐξέταση. Καί μόνο τό νά τίς ὑποβάλλει κανεῖς, ὅπως καί τά φαινόμενα πού ἐκφρά-

ζουν, σέ μιὰ κρύα καί ξερῆ ἀνάλυση, προσβάλλει ὀρισμένες συνειδήσεις. Ὅποιος ἐπιχειρεῖ νά μελετήσει τήν ἠθική ἀπ' ἔξω καί σάν μιὰ ἐξωτερική πραγματικότητα φαίνεται σ' αὐτούς τοῦς εὐαίσθητους σάν στερούμενος αἰσθήσεως ἠθικῆς, ὅπως ὁ ζωτόμος φαίνεται στους ἄδαις στερούμενος τῆς κοινῆς εὐαισθησίας. Ἀντί νά παραδεχθῶν ὅτι αὐτά τά ἴδια τά αἰσθήματα εἶναι ἀντικείμενο τῆς ἐπιστήμης, πιστεύουν ὅτι πρέπει ν' ἀπευθυνθῶν σ' αὐτά γιά νά δημιουργήσουν τήν ἐπιστήμη τῶν κοινωνικῶν πραγμάτων, στά ὁποῖα τά αἰσθήματα ἀναφέρονται. «Δυστυχία, γράφει ἕνας εὐφραδῆς ἱστορικός τῶν θρησκευτικῶν, δυστυχία στόν σοφό πού θίγει τά πράγματα τοῦ Θεοῦ χωρίς νά ἔχει στό βάθος τῆς συνειδήσεώς του, στό ἀφθαρτο ὑπόστρομα τῆς ὑπάρξεώς του, ἐκεῖ ὅπου κοιμᾶται ἡ ψυχὴ τῶν προγόνων του, ἕνα ἄγνωστο βωμό ἀπ' ὅπου κάποτε ὑψώνεται ἕνα ἄρωμα λιβανιοῦ, μιὰ στροφή ψαλμοῦ, μιὰ πονεμένη ἢ θριαμβευτική κραυγή, πού παιδί ὑψωσε στόν οὐρανό μιμούμενος τ' ἀδέλφια του καί πού τόν βάζει σέ ξαφνική ἐπικοινωνία μέ τοῦς ἄλλοινοῦς προφήτες!»¹¹

Δέν θάταν πολύ ὅσο καί νά ἐξεγερθεῖ κανεῖς ἐναντίον αὐτῆς τῆς μυστικιστικῆς θεωρίας, πού (ὅπως κάθε μυστικισμός, ἄλλωστε) δέν εἶναι, στό βάθος, παρά μεταμφιεσμένη ἀγυρτία, ἀρνήτρια κάθε ἐπιστήμης. Τά αἰσθήματα, πού ἔχουν σάν ἀντικείμενο τά κοινωνικά πράγματα δέν ἔχουν προνόμια σέ σχέση μέ τά ἄλλα, γιατί δέν ἔχουν ἄλλη πρέλευση. Ἐχουν καί αὐτά διαμορφωθεῖ ἱστορικά· εἶναι προϊόν τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας — ἀλλά μᾶς ἐμπειρίας ἀσαφοῦς καί ἀνοργάνωτης. Δέν ὀφείλονται σέ κάποια ὑπερβατική διόραση τῆς πραγματικότητος, ἀλλά εἶναι ἀπόρροια μᾶς ποικιλίας ἐντυπώσεων καί συγκινήσεων, οἱ ὁποῖες συσσωρεύτηκαν ἄτακτα, εὐκαιριακά, χωρίς μεθοδική ἐρμηνεία. Χωρίς νά μᾶς παρέχουν ἀποσαφηνίσεις ἀνώτερες ἀπό τίς ὀρθολογικές ἀποτελοῦνται ἀποκλειστικά ἀπό ἰσχυρές, εἶναι ἡ ἀλήθεια, ἀλλά θολές πνευματικές καταστάσεις. Τό νά τοῦς ἀποδώσει κανεῖς τέτοιο πρωταρχικό ρόλο εἶναι σάν νά ἀναγνωρίζει ὑπεροχή τῶν κατωτέρων ἰδιοτήτων τῆς

11. J. Darmester, «Les Prophètes d'Israël», σελ. 9.

ἀντιλήψεως πάνω στις ανώτερες — σημαίνει ότι καταδικάζει τον εαυτό του σε μία λίγο-πολύ ρητορική αντιδικία. Μία τέτοια επιστήμη μπορεί να ικανοποιεί μόνο τα πνεύματα που προτιμούν να σκέπτονται περισσότερο με την ευαισθησία τους παρά με την λογική τους, που προτιμούν τις άμεσες και συγκεκριμένες συνθέσεις της αίσθησής από τις υπομονετικές και καθαρές αναλύσεις της λογικής. Το αίσθημα είναι αντικείμενο της επιστήμης, όχι κριτήριο της επιστημονικής αλήθειας. Στο κάτω-κάτω, δεν υπάρχει επιστήμη, που στο ξεκίνημά της δεν συνάντησε τέτοιες αντιδράσεις. Υπήρξε εποχή, όπου τα σχετικά με τα πράγματα του φυσικού κόσμου αίσθημα ήταν εξ' ίσου αντίθετα στην δημιουργία των φυσικών επιστημών, γιατί και εκείνα είχαν ένα θρησκευτικό ή ηθικό χαρακτήρα. Μπορεί, λοιπόν, κανείς να πιστέψει ότι, εκδιωγμένη από επιστήμη σε επιστήμη ή προκατάληψη αυτή θα εξαφανισθεί και από το τελευταίο της καταφύγιο, την κοινωνιολογία — για ν' αφήσει στον μελετητή ελεύθερο το επιστημονικό πεδίο.

2. Αλλά ο παραπάνω κανόνας είναι τελείως αρνητικός. Διδάσκει τον κοινωνιολόγο να ξεφύγει από την κυριαρχία των κοινών ιδεών και να στρέψει την προσοχή του στα γεγονότα αλλά δεν αναφέρει τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να καταπιστεί με τα γεγονότα, προκειμένου να τα μελετήσει αντικειμενικά.

Κάθε επιστημονική έρευνα αφορά μία συγκεκριμένη ομάδα φαινομένων που ανταποκρίνονται σε κάποιο κοινό ορισμό. Το πρώτο μέλημα του κοινωνιολόγου πρέπει λοιπόν να είναι ο προσδιορισμός των φαινομένων, που πραγματεύεται ώστε να είναι το αντικείμενό του γνωστό στους άλλους όσο και στον ίδιο. Τούτη είναι η πρώτη και πιο απαραίτητη προϋπόθεση κάθε αποδείξεως και κάθε επαληθεύσεως: μία θεωρία μπορεί, πράγματι, να ελεγχθεί μόνον όταν ξέρει κανείς να αναγνωρίσει τα πράγματα με τα οποία αυτή ασχολείται. Επί πλέον, αφού ο αρχικός αυτός ορισμός προσδιορίζει αυτό το ίδιο το αντικείμενο της επιστήμης, το αντικείμενο του θα είναι πράγμα ή δεν θα είναι ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο θα διατυπωθεί ο ορισμός αυτός.

Γιὰ να είναι αντικειμενικός, ο ορισμός πρέπει προφανώς

νά εκφράζει τα φαινόμενα σε συνάρτηση όχι κάποιας ιδέας αλλά των ιδιοτήτων, που είναι συμφυείς στα φαινόμενα. Πρέπει να τα χαρακτηρίζει με ένα στοιχείο αναπόσπαστο της φύσης τους και όχι με την σύμπτωσή τους με μία λίγο-πολύ ιδανική έννοια. Όμως, την στιγμή που μόλις αρχίζει η έρευνα, όταν τα γεγονότα δεν έχουν ακόμα υποβληθεί σε καμιά επεξεργασία, τα μόνα προσητά χαρακτηριστικά τους είναι εκείνα που είναι τόσο επιφανειακά ώστε να είναι και άμεσα αντιληπτά. Αυτά που βρίσκονται βαθύτερα είναι, αναμφίβολα, ουσιαστικότερα ή επεξηγηματικά τους αξία είναι μεγαλύτερη — αλλά είναι άγνωστα σ' αυτή τη φάση της επιστήμης και δεν μπορούν να προεξοφληθούν παρά αν αντικαταστήσει κανείς την πραγματικότητα με κάποια σύλληψη του πνεύματος. Πρέπει, επομένως, μεταξύ των πρώτων να αναζητηθεί το όλικό του βασικού αυτού ορισμού. Από την άλλη μεριά, είναι φανερό πως ο ορισμός θα πρέπει να περιλαμβάνει, χωρίς εξαίρεση ή διάκριση, όλα τα φαινόμενα, που εμφανίζουν εξ' ίσου τα χαρακτηριστικά αυτά: γιατί δεν έχουμε κανένα λόγο αλλά ούτε και τον τρόπο να επιλέξουμε μεταξύ τους. Οι ιδιότητες αυτές συνιστούν, λοιπόν, το κάθε τί που γνωρίζουμε από την πραγματικότητα: πρέπει, επομένως, να προσδιορίζουν κυριαρχικά τον τρόπο, με τον οποίο συγκεντρώνουμε τα γεγονότα σε ομάδες. Δεν διαθέτουμε κανένα άλλο κριτήριο που να μπορεί να αναιρέσει έστω και εν μέρει, τις επιπτώσεις του προηγούμενου. Κατά συνέπεια προκύπτει ο ακόλουθος κανόνας: Το αντικείμενο κάθε κοινωνιολογικής διερευνήσεως πρέπει να αναφέρεται σε μία ομάδα φαινομένων, τα οποία να είναι προσδιορισμένα εκ των προτέρων και με βάση κοινά εξωτερικά χαρακτηριστικά — και πρέπει να συμπεριλαμβάνονται στην παραπάνω ομάδα όλα τα φαινόμενα, που ανταποκρίνονται στον ίδιο ορισμό. Διαπιστώνουμε, παραδείγματος χάρι, την ύπαρξη κάποιου αριθμού πράξεων που παρουσιάζουν όλες το εξωτερικό χαρακτηριστικό ότι προκαλούν εκ μέρους της κοινωνίας αυτή την ιδιαίτερη αντίδραση που λέγεται ποινή. Σχηματίζουμε μ' αυτές μία ιδιότυπη ομάδα στην οποία αποδίδουμε ένα κοινό τίτλο: αποκαλούμε εγκλημα κάθε πράξη που τιμωρήθηκε και κάνουμε το εγκλημα, που έτσι προσδιορίσαμε, αντικείμενο μίας

ειδικής επιστήμης, της εγκληματολογίας. Παρατηρούμε επίσης σ' όλες τις γνωστές κοινωνίες επί μέρους ομάδες, που διακρίνονται από το εξωτερικό χαρακτηριστικό ότι αποτελούνται από άτομα τα όποια είναι δμαιομα και τα όποια συνδέονται μεταξύ τους με νομικούς δεσμούς. Συγκεντρώνομε τά γεγονότα που αναφέρονται στις ομάδες αυτές σέ μία ιδιαίτερη κατηγορία, στην όποια δίνομε ένα ιδιαίτερο όνομα: αποκαλοϋμε τά γεγονότα αυτά φαινόμενα της οικογενειακής ζωής. Όνομάζομε οικογένεια κάθε συνένωση αυτού του είδους και κάνομε τήν οικογένεια, που έτσι προσδιορίσαμε, αντικείμενο, μιας ειδικής διερευνησεως, ή όποια δέν έχει άκόμα λάβει συγκεκριμένη όνομασία στην κοινωνιολογική όρολογία. Όταν άργότερα περάσει κανείς από τήν οικογένεια γενικά στους διαφόρους τύπους οίκογένειας, θά εφαρμοσθει ό ίδιος κανόνας. Για παράδειγμα, ή μελέτη της πατρίας και της μητριαρχικής ή της πατριαρχικής οίκογένειας θά έπρεπε νά αρχίσει από τόν όρισμό τους, που θά δοθει με τήν ίδια μέθοδο. Τό αντικείμενο κάθε προβλήματος, είτε είναι γενικό είτε είναι ειδικό, πρέπει νά καθορίζεται σύμφωνα με τήν ίδια αυτήν άρχή.

Προχωρώντας με τόν τρόπο αυτόν ό κοινωνιολόγος καταπιάνεται εϋθός έξ άρχης με τήν πραγματικότητα. Γιατί έτσι ό τρόπος με τόν όποιο κατατάσσονται τά γεγονότα δέν εξαρτάται από τόν ίδιο και τήν νοστροπία του, αλλά από τήν ίδια τήν φύση των πραγμάτων. Τό κριτήριο κατατάξεως σέ μία ή σέ άλλη κατηγορία μπορεί νά επιδειχθει σ' όλους, νά αναγνωρισθει από όλους και οι ισχυρισμοί ενός μελετητή μπορούν νά έλεγχοϋν από τους άλλους. Είναι άλήθεια ότι τά νοήματα που διαμορφώνονται με τόν τρόπον αυτό δέν συμπίπτουν, ούτε πάντα ούτε κατά κανόνα, με τήν κοινή γι' αυτά αντίληψη. Παραδείγματος χάρη, είναι φανερό πως έκδηλώσεις που εκφράζουν έλλειψη θρησκευτικής πίστης ή έθιμοτυπικές παραβάσεις, οι όποιες τιμωροϋνται τόσο συχνά και τόσο αστηρά σέ πάμπολλες κοινωνίες, δέν θεωροϋνται από τόν κοινό νοϋ έγκλήματα — άκόμα και στις κοινωνίες όπου παρατηροϋνται. Επίσης, στην συνηθισμένη έννοια της λέξης, μία πατρία δέν είναι μία οικογένεια. Άλλά αυτά δέν έχουν σημασία: γιατί δέν πρόκειται νά ανακαλύψομε

άπλως ένα τρόπο που νά μάς επιτρέπει νά βροϋμε με άρκετή σιγουριά τά γεγονότα στα όποια ταιριάζουν οι λέξεις της καθημερινής γλώσσας και οι ιδέες που εκφράζουν. Έκείνο που μάς χρειάζεται είναι νά συνθέσομε έξ άρχης καινούργια νοήματα, που νά ταιριάζουν στις ανάγκες της επιστήμης και που νά εκφράζονται με τήν βοήθεια μιας ειδικής όρολογίας. Τούτο δέν σημαίνει, ασφαλώς, ότι οι κοινές έννοιες είναι άχρηστες στον μελετητή: χρησιμεϋουν σαν ένδειξεις. Άπ' αυτές πληροφοροϋμαστε ότι υπάρχει κάπου ένα σύνολο φαινομένων που συγκεντρώνονται κάτω από τό ίδιο όνομα και που, έπομένως, πρέπει νά έχουν κοινά χαρακτηριστικά: έξ άλλου, έτσι όπως πάντα έχουν κάποια σχέση με τά φαινόμενα, μάς υποδεικνύουν καμιά φορά, χονδρικά όμως, τήν κατεύθυνση προς τήν όποια θά πρέπει νά αναζητηθοϋν τά φαινόμενα αυτά. Είναι όμως άπόλυτα φυσικό, χονδροειδείς όπως είναι οι έννοιες αυτές, νά μήν συμπίπτουν άκριβώς με τις επιστημονικές έννοιες¹².

Παρ' όλο που ό κανόνας αυτός είναι και προφανής και σημαντικός, δέν τηρεται καθόλου στην κοινωνιολογία. Άκριβώς επειδή πρόκειται για πράγματα για τά όποια μιλάμε διαρκώς, όπως ή οικογένεια, ή ιδιοκτησία, τό έγκλημα κλπ. — ό κοινωνιολόγος θεωρεί συνήθως περιττό νά τους δώσει έξ άρχης ένα αστηρό όρισμό. Είμαστε τόσο συνηθισμένοι νά χρησιμοποιοϋμε αυτές τις λέξεις, που επανέρχονται διαρκώς σέ κάθε συζήτησή μας, ώστε φαίνεται περιττό νά προσδιορίσομε τό νόημα που τους αποδίδομε. Αναφέρεται άπλως κανείς στό κοινώς νοϋόμενο. Τούτο είναι όμως συχνά διφοροϋμενο. Η άμφιλογία αυτή κάνει ώστε

12. Στην πράξη, πάντα ξεκινά κανείς από τήν κοινή έννοια και τήν κοινή λέξη. Ψάχνει άν, ανάμεσα στα πράγματα που υπονοοϋνται συγκεκριμένα με τήν λέξη αυτή, υπάρχουν κάποια που παρουσιάζουν κοινά εξωτερικά χαρακτηριστικά. Έάν υπάρχουν και εάν ή έννοια, που διαμορφώνεται από τήν όμαδοποίηση των παραπλησίων γεγονότων συμπίπτει, άν όχι άπόλυτα (πράγμα σπάνιο) τουλάχιστον στο μεγαλύτερό της μέρος με τήν κοινή έννοια, θά μπορεί κανείς νά συνεχίσει νά αναφέρεται στην πρώτη με τήν ίδια λέξη που δίδεται στην δεύτερη — διατηρώντας, έτσι, στην επιστήμη τήν χρησιμοποιοϋμένη στην καθημερινή γλώσσα έκφραση. Άλλά εάν ή άπόκλιση είναι αξιόλογη, εάν ή κοινή ιδέα συγγείι μία κληθώρα χωριστών ιδεών, τότε επιβάλλεται ή δημιουργία καινούργια και χωριστών όρων.

νά συνυπάρχουν κάτω από τό ίδιο όνομα και μέ τήν ίδια εξήγηση πράγματα τελείως διαφορετικά. Από κει προέρχονται ασάφειες, οι όποιες οδηγούν σέ αδιέξοδο. Για παράδειγμα, υπάρχουν δύο είδη μονογαμικών ενώσεων: οι μέν από τήν πράξη, οι δέ από τόν νόμο. Στίς πρώτες ο σύζυγος δέν έχει παρά μία γυναίκα, άν και ο νόμος του επιτρέπει νά έχει πολλές· στίς δεύτερες, ο νόμος του απαγορεύει νά είναι πολύγαμος. Η μονογαμία στήν πράξη απαντάται σέ πολλά είδη ζώων και σέ όρισμένες πρωτόγονες κοινωνίες, όχι σποραδικά αλλά μέ τήν ίδια γενικότητα σάν νά ήταν επιβεβλημένη από τόν νόμο. Όταν ο πληθυσμός είναι σκορπισμένος σέ μία μεγάλη επιφάνεια, ή όψη τής κοινωνίας είναι πολύ χαλαρή και, κατά συνέπεια, τά άτομα ζουν απομονωμένα τά μέν από τά δέ. Τότε κάθε άνδρας, άνανθη, φυσικά, μία και μόνη γυναίκα γιατί σ' αυτή τήν κατάσταση μονώσεως του είναι δύσκολο νά έχει πολλές. Η υποχρεωτική μονογαμία, αντίθετα, δέν παρατηρείται παρά στίς ανώτερες κοινωνίες. Αυτά τά δύο είδη συζυγικών οικογενειών έχουν, λοιπόν, ένα τελείως διάφορο νόημα και όμως ή ίδια λέξη χρησιμοποιείται και για τά δύο· λέγεται έτσι για μερικά ζώα ότι είναι μονογαμικά, παρ' όλον ότι αυτά δέν έχουν κανέναν είδους νομική υποχρέωση. Όμως ο κ. Σπένσερ, μελετώντας τόν γάμο, χρησιμοποιεί τήν λέξη «μονογαμία» χωρίς νά τήν προσδιορίσει, μέ τήν συνηθισμένη και διαφορομένη έννοιά τής. Τό αποτέλεσμα είναι πώς ή εξέλιξη του γάμου του φαίνεται νά παρουσιάζει μίαν ανεξήγητη ανωμαλία, αφού πιστεύει ότι ή ανώτερη μορφή σεξουαλικής ενώσεως, παρατηρείται στίς πρώτες φάσεις τής ιστορικής εξέλιξεως, μοιάζει μάλλον νά εξαφανίζεται στήν ενδιάμεση περίοδο για νά ξαναεμφανισθεί αργότερα. Συμπεραίνει έτσι ότι δέν υπάρχει κανονική σχέση ανάμεσα στήν κοινωνική πρόοδο γενικά και τήν πρόοδο πρὸς ένα τέλειο τύπο οικογενειακής ζωής. Ένας έγκαιρος όρισμός θά προλάβαινε τό λάθος αυτό¹³.

Σ' άλλες περιπτώσεις, λαμβάνεται ιδιαίτερη μέριμνα προσδιορισμού του αντικειμένου στο όποιο θά αναφέρεται ή έρευνα:

13. Σ' αυτή τήν ίδια έλλειψη όρισμού οφείλεται ο ισχυρισμός ότι ή δημοκρατία συναντάται έξ ίσου στήν αρχή και στο τέλος τής ιστορίας. Η αλήθεια είναι ότι ή πρωτόγονη δημοκρατία διαφέρει πολύ από τήν σημερινή.

άντι όμως νά περιλαμβάνονται στον όρισμό και νά συγκεντρώνονται κάτω από τόν ίδιο τίτλο όλα τά φαινόμενα που έχουν τίς ίδιες εξωτερικές ιδιότητες άσκειται κάποια επιλογή ανάμεσα τους. Επιλέγονται μερικά, ένα είδος έλίτ, που θεωρούνται σάν νά είναι τά μόνα, που δικαιούνται νά φέρουν τά χαρακτηριστικά αυτά. Όσο για τά άλλα, αυτά αντιμετωπίζονται σάν νάχουν σφετεριστεί τά παραπάνω χαρακτηριστικά — και δέν λαμβάνονται υπ' όψη. Αλλά είναι ενόητο ότι μέ τόν τρόπο αυτόν δέν μπορεί κανείς νά επιτύχει παρά μία υποκειμενική και διαστρεβλωμένη εικόνα. Η παραπάνω άφαιρηση, πράγματι, δέν μπορεί νά γίνει παρά σύμφωνα μέ κάποια προκατάληψη αφού, στήν άπαρχή τής επιστήμης, καμιά έρευνα δέν κατάφερε ακόμα νά αποδείξει τόν σφετερισμό αυτόν — έστω κι άν υποθέσομε ότι μιά τέτοια άπόδειξη θά ήταν εφικτή. Τά φαινόμενα, που επέλεγει δέν μπορεί νά ξεχώρισαν παρά μόνο γιατί ανταποκρίνονται περισσότερο από τά άλλα στήν ιδεώδη έντύπωση τής πραγματικότητας. Για παράδειγμα, ο κ. Γκαρόφαλο*, στήν αρχή τής *Έγκληματολογίας* του, αποδεικνύει πολύ καλά ότι τό σημείο έκκινήσεως τής επιστήμης αυτής πρέπει νά είναι «ή κοινωνιολογική έννοια του έγκλήματος»¹⁴. Μόνο που, για νά δώσει περιεχόμενο στήν έννοια αυτή, δέν συγκρίνει όλες άδιακρίτως τίς πράξεις που, σέ διαφορετικούς τύπους κοινωνικής οργανώσεως, τιμωρήθηκαν μέ τακτικές ποινές αλλά μερικές μόνον απ' αυτές — εκείνες δηλαδή που θίγουν τό γενικότερο και σταθερότερο τμήμα του αισθήματος τής ήθικης. Όσο για τά ήθικά αισθήματα που εξαφανίσθηκαν στον ρου τής εξέλιξεως, δέν τού φαίνονται βασισμένα στήν φύση των πραγμάτων — αφού δέν κατάφεραν νά επιζήσουν έπομένως, οι πράξεις που κάποτε θεωρήθηκαν έγκληματικές γιατί τά παρεβίαζαν, τού φαίνονται ότι δέν οφείλαν τόν χαρακτηρισμό αυτόν παρά σέ συνθήκες

* Σημ. Μετ.: Ραφαήλ, βαρδώνος de Garofalo. Σύγχρονος του Durkheim Ιταλός νομομαθής. Έγινε γνωστός τόσο μέ τήν «Έγκληματολογία» (1885), στήν όποια αναφέρεται έδω ο Durkheim όσο και για τήν μελέτη και σύνταξη του Ιταλικού ποινικού κώδικα, που τού άνετέθη τό 1892 - τρία, δηλαδή, χρόνια πριν τήν δημοσίευση των «Κανόνων τής Κοινωνιολογικής Μεθόδου».

14. «Criminologie», σελ. 2.

τυχαίες και λίγο-πολύ παθολογικές. Η διαγραφή όμως αυτή οφείλεται σε μία καθαρά υποκειμενική του αντίληψη για την ήθικότητα. Ξεκινά από την ιδέα ότι η ήθικη εξέλιξη, λαμβανόμενη στην ίδια της την πηγή ή περίπου, περιλαμβάνει όλων των ειδών τις σκουριές και τις ακαθαρσίες, που έπειτα αποβάλλει προοδευτικά — και ότι σήμερα μόνο κατάφερε να απαλλαγεί από όλα τα παρείσια στοιχεία που αρχικά ένοχλούσαν τον ρου της. Άλλά η αρχή αυτή δεν συνιστά ένα προφανές αξίωμα ούτε μία αποδεδειγμένη αλήθεια· δεν είναι παρά μία υπόθεση, που τίποτε δεν επιβεβαιώνει. Τά μεταβλητά τμήματα του ήθικου νοήματος δεν βασίζονται λιγότερο στην φύση των πραγμάτων από ό,τι τά αναλλοιώτα· οι αλλοιώσεις τις οποίες υπέστησαν τά πρώτα μαρτυρούν μόνο τις αλλαγές του τρόπου ζωής. Στην ζωολογία οι μορφές που άφορούν ειδικά τά κατώτερα είδη δεν θεωρούνται λιγότερο φυσικές από εκείνες που επαναλαμβάνονται σ' όλες τις βαθμίδες της ζωϊκής κλίμακος. Έτσι και οι πράξεις που θεωρούνταν έγκλήματα στην πρωτόγονες κοινωνίες και που έχασαν αυτόν τον χαρακτηρισμό είναι πράγματι έγκληματικές όσον άφορά τις κοινωνίες εκείνες άκριβώς όπως είναι και αυτές που εξακολουθούμε ακόμα σήμερα να τιμωρούμε. Οι πρώτες αντίστοιχούν στις μεταβλητές συνθήκες της κοινωνικής ζωής, οι δεύτερες στις σταθερές συνθήκες· εκείνες όμως δεν είναι περισσότερο τεχνητές από αυτές.

Έπί πλέον, έστω και αν οι πράξεις αυτές χαρακτηρίστηκαν άδικα ως έγκληματικές, δεν θάπρεπε να διαχωρισθούν ριζικά από τις άλλες· γιατί οι νοσηρές μορφές ενός φαινομένου δεν έχουν άλλη φύση από τις ομαλές και, επομένως, είναι απαραίτητο να μελετήσει κανείς τόσο τις πρώτες όσο και τις δεύτερες, προκειμένου να προσδιορίσει αυτή την φύση. Η άρρώστεια δεν είναι αντίθετη της υγείας· είναι δύο ποικιλίες του ίδιου είδους και άποσαφηνίζουν ή μία την άλλη. Πρόκειται για ένα από πολύ καιρό άναγνωρισμένο και εφαρμοζόμενο κανόνα της βιολογίας όπως και της ψυχολογίας — τον όποιο ο κοινωνιολόγος οφείλει επίσης να σέβασθει. Έκτός αν κανείς δεχθεί πως τό ίδιο φαινόμενο μπορεί να οφείλεται τότε στην μία και τότε στην άλλη αίτια, δηλαδή εκτός αν άρνηθεί την αρχή της αιτιότητας,

τά αίτια που προσδίδουν σε μία πράξη τον χαρακτήρα του έγκλήματος δεν είναι δυνατό να διαφέρουν ποιοτικά από εκείνα που δημιουργούν τό ίδιο άποτέλεσμα με κανονικό τρόπο· διαφέρουν μόνο ως προς τον βαθμό — ή διαφέρουν γιατί δεν δρούν στο ίδιο περιβάλλον. Τό μή κανονικό έγκλημα είναι, λοιπόν, επίσης έγκλημα και οφείλει, επομένως, να περιληφθεί στον όρισμό του έγκλήματος. Τι συμβαίνει λοιπόν; Συμβαίνει ότι ο κ. Γκαρόφαλο εκλαμβάνει σαν γένος αυτό που δεν είναι παρά είδος ή άπλη παραλλαγή. Τά γεγονότα, στα όποια εφαρμόζεται ο τύπος του για την έγκληματικότητα δεν αντιπροσωπεύουν παρά μία έλαχιστότατη μειονότητα μεταξύ εκείνων, που θάπρεπε να περιλαμβάνονται· γιατί δεν εφαρμόζεται ούτε στα θρησκευτικά έγκλήματα ούτε στα έγκλήματα κατά της έθιμοτυπίας, της ιεροτελεστίας, της παραδόσεως κλπ. που, έστω κι' αν εξαφανίστηκαν από τους σύγχρονους κώδικές μας, καταλαμβάνουν, αντίθετα, όλόκληρο σχεδόν τό ποινικό δικαιο των προηγούμενων κοινωνιών.

Πρόκειται για τό ίδιο μεθοδολογικό λάθος, που οδηγεί όρισμένους παρατηρητές στην άρνηση άναγνωρίσεως στους άγριους κάθε είδος ήθικότητας¹⁵. Ξεκινούν από την ιδέα ότι η δική μας ήθικη είναι η ήθικη· είναι, όμως, φανερό πως η ήθικη αυτή είναι άγνωστη στους πρωτόγονους λαούς ή ότι εκεί υπάρχει σε στοιχειώδη κατάσταση. Ο όρισμός αυτός είναι αυθαίρετος. Αν εφαρμόσουμε τον κανόνα μας, όλα αυτά αλλάζουν. Για να αποφασίσουμε κατά πόσο μία έπιταγή είναι ή όχι ήθικη, πρέπει να εξετάσουμε αν εμφανίζει ή όχι τό έξωτερικό σημάδι της ήθικότητας· τό σημάδι αυτό συνίσταται σε μία διάχυτη άνασταλτική τιμωρία, δηλαδή σε μία μομφή εκ μέρους της κοινής γνώμης, ή όποια εκδικείται κάθε παράβαση της έπιταγής. Κάθε φορά, που βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα γεγονός, τό όποιο εμφανίζει αυτό τό στοιχείο, δεν μπορούμε να του άρνηθούμε τον χαρακτηρισμό του ήθικου· γιατί άποτελεί άπόδειξη ότι έχει την ίδια

15. Βλέπε Lubbock, «Les Origines de la Civilisation», κεφ. VIII. Γενικότερα ακόμα λέγεται, όχι λιγότερο λανθασμένα, ότι οι αρχαίες θρησκείες είναι χωρίς ήθικη ή άνήθικες. Η αλήθεια είναι ότι έχουν την δική τους ήθικη.

φύση με τὰ ἄλλα φυσικά γεγονότα. Οἱ ἠθικοὶ λοιπὸν κανόνες ὄχι μόνον συναντῶνται στὶς πρωτόγονες κοινωνίες ἀλλὰ εἶναι περισσότερο πολυάριθμοι ἐκεῖ, ἀπὸ ὅ,τι στὶς πολιτισμένους. Ἐνα πλῆθος πράξεων ποὺ σήμερα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη βούληση τῶν ἀτόμων ἐκεῖ ἐπιβάλλονται ὑποχρεωτικά. Εἶναι λοιπὸν φανερό σέ τί λάθη παρασύρεται κανεὶς ὅταν δέν διατυπώσει ὁρισμούς ἢ ὅταν τοὺς διατυπώσει ἄσχημα.

Ἀλλά, θὰ μᾶς πουν, ὅταν προσδιορίζομε τὰ φαινόμενα ἀπὸ τὰ φαινομενικά τους στοιχεῖα, ἀποδίδομε στὰ ἐπιφανειακά τους χαρακτηριστικά ἕνα εἶδος ὑπεροχῆς πάνω στὶς οὐσιαστικές τους ιδιότητες· μήπως, μὲ μία πραγματικὴ ἀνατροπὴ τῆς λογικῆς σειρᾶς, ἀρχίζομε ἀπὸ τὴν κορυφὴ καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν βάση; Πραγματικά, ὅταν προσδιορίζει κανεὶς τὸ ἔγκλημα σέ σχέση μὲ τὴν ποινὴ, ἐκτίθεται σχεδὸν ἀναπόφευκτα στὴν κατηγορία ὅτι θέλει νὰ συνάγει τὸ ἔγκλημα ἀπὸ τὴν ποινὴ ἢ, σύμφωνα μὲ ἕνα πολὺ γνωστὸ ρητό, ὅτι θεωρεῖ ντροπὴ τὴν κρεμάλα καὶ ὄχι τὴν πράξη ποὺ τιμωρεῖται. Ἡ κατηγορία ὅμως αὐτὴ ὀφείλεται σέ μία σύγχυση. Ἐφ' ὅσον ὁ ὁρισμὸς, τοῦ ὁποῖου μόλις δώσαμε τὸν κανόνα, τοποθετεῖται στὴν ἀπαρχὴ τῆς ἐπιστήμης, δέν θὰ μπορούσε νὰ ἀποσκοπεῖ στὴν ἐκφραση τῆς οὐσίας τῆς πραγματικότητος· πρέπει μόνον νὰ μᾶς ἐξασφαλίζει τὴν δυνατότητα νὰ φθάσομε ἀργότερα στὴν οὐσία αὐτὴν. Ἐχει σάν μοναδικὴ λειτουργία νὰ μᾶς βάλει σ' ἐπαφὴ μὲ τὰ πράγματα — καί, ὅπως τὸ πνεῦμα δέν μπορεῖ νὰ πλησιάσει τὰ πράγματα παρά ἀπ' ἔξω, ὁ ὁρισμὸς ἀναφέρεται στὶς ἐξωτερικὲς ιδιότητες τῶν πραγμάτων. Δέν τὰ ἐξηγεῖ. Μᾶς παρέχει, ὅμως, τὶς ἀπαραίτητες βάσεις γιὰ νὰ τὰ ἐξηγήσομε. Δέν εἶναι, ἀσφαλῶς, ἡ ποινὴ ποὺ κάνει τὸ ἔγκλημα, ἀποτελεῖ ὅμως σύμπτωμά του. Ἐπομένως, προκειμένου νὰ κατανοήσομε τὸ ἔγκλημα, πρέπει νὰ ξεκινήσομε ἀπὸ τὴν ποινὴ.

Ἡ παραπάνω ἀντίρρηση θὰ ἦταν βásiμη μόνον ἂν τὰ ἐξωτερικά στοιχεῖα ἦσαν συγχρόνως εὐκαιριακά — ἂν δέν ἦσαν, δηλαδή, συνδεδεμένα μὲ βασικὲς ιδιότητες τῶν πραγμάτων. Κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς συνθήκες, πράγματι, ἡ ἐπιστὴμὴ δέν θὰ εἶχε ἀφοδ τὰ ἐπεσήμανε, κανένα μέσο νὰ προχωρήσει πιο πέρα· δέν θὰ μπορούσε νὰ ἐμβαθύνει στὴν πραγματικότητα, ἐφ' ὅσον δέν θὰ

ἔπληρχε καμία σχέση ἀνάμεσα στὴν ἐπιφάνεια καὶ στὸ βάθος. Ἀλλά, ἂν ἰσχύει ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος, ὅταν τὰ προσδιορισμένα στοιχεῖα ξαναβρίσκονται πανομοιότυπα καὶ χωρὶς καμία ἐξαιρέση σ' ὅλα τὰ φαινόμενα ἑνὸς ὁρισμένου εἶδους, μπορεῖ κανεὶς νὰ εἶναι βέβαιος ὅτι συνδέονται στενά μὲ τὴ φύση τῶν τελευταίων αὐτῶν καὶ ὅτι τῆς εἶναι ἀναπόσπαστα. Ἐάν, μίᾳ δεδομένη ὁμάδα πράξεων ἐμφανίσει τὴν ἰδιομορφία ὅτι μίᾳ ποινὴ συνδέεται μὲ τὶς πράξεις αὐτὲς, τοῦτο σημαίνει ὅτι ὑπάρχει στενὴ σχέση ἀνάμεσα στὴν ποινὴ καὶ στὶς συστατικὲς ιδιότητες τῶν πράξεων. Ἐπομένως οἱ ιδιότητες αὐτὲς, ὅσο ἐπιφανειακὲς καὶ νάναι, ἀλλὰ μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι ἔχουν παρατηρηθεῖ μεθοδικά, δείχνουν καλὰ στὸν μελετητὴ τὸν δρόμο, ποὺ πρέπει νὰ ἀκολουθήσει προκειμένου νὰ ἐμβαθύνει περισσότερο στὰ πράγματα· εἶναι ὁ πρῶτος καὶ ἀπαραίτητος κῆκος τῆς ἀλυσίδας, ποὺ θὰ ἐκτυλίξει στὴν συνέχεια ἡ ἐπιστὴμὴ στὸν ῥοῦ τῶν ἐξηγήσεων τῆς.

Ἐφ' ὅσον τὸ ἐξωτερικὸ τῶν πραγμάτων μᾶς εἶναι δεδομένο μέσω τῆς αἰσθήσεως, μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ περιληπτικά ὅτι: ἡ ἐπιστὴμὴ, γιὰ νὰ εἶναι ἀντικειμενικὴ, πρέπει νὰ ξεκινήσει ὄχι ἀπὸ νοήματα, ποὺ διαμορφώθηκαν ἐρήμην τῆς, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν αἰσθησὴ. Πρέπει νὰ δανεισθεῖ ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ δεδομένα τὰ στοιχεῖα τῶν ἀρχικῶν τῆς ὁρισμῶν. Καί, πράγματι, ἀρκεῖ νὰ ἀναλογισθεῖ κανεὶς σέ τί συνίσταται τὸ ἔργο τῆς ἐπιστήμης γιὰ νὰ καταλάβει ὅτι αὐτὴ δέν μπορεῖ νὰ προχωρήσει ἄλλοιῶς. Ἐχει ἀνάγκη ἐννοιῶν, ποὺ νὰ ἐκφράζουν ἱκανοποιητικὰ τὰ πράγματα, ὅπως αὐτὰ εἶναι καὶ ὄχι ὅπως εἶναι χρήσιμο γιὰ τὴν καθημερινὴ ζωὴ νὰ τὰ ἀντιλαμβάνεται κανεὶς. Αὐτὲς λοιπὸν οἱ ἐννοίες ποὺ δέν διαμορφώθηκαν ἀπὸ τὴν ἐπιστὴμὴ δέν ἀνταποκρίνονται στὴν παραπάνω προϋπόθεση. Ἡ ἐπιστὴμὴ πρέπει ἐπομένως νὰ δημιουργήσει καινούργιες ἐννοίες καί-γι-αὐτὸ ἀπομακρύνοντας τὶς κοινὲς λέξεις καὶ τὶς ἐννοίες ποὺ τὶς ἐκφράζουν, πρέπει νὰ ἐπανέλθει στὴν αἰσθησὴ — πρῶτη καὶ ἀπαραίτητη ὅλη ὄλων τῶν νοημάτων. Ἀπὸ τὴν αἰσθησὴ ἀπορρέουν ὄλες οἱ γενικὲς ἰδέες, ἀληθινὲς καὶ ψευτικὲς, ἐπιστημονικὲς καὶ ὄχι. Τὸ σημεῖο ἐκκινήσεως τῆς ἐπιστήμης ἢ τῆς θεωρητικῆς γνώσης δέν θὰ μπορούσε, λοιπὸν, νὰ εἶναι διάφορο

ἀπ' αὐτό τῆς κοινῆς ἢ πρακτικῆς γνώσης. Μόνο πρὸς πέρα, στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐπεξεργάζεται κανεὶς τὴν κοινὴ αὐτὴ ὕλη, προκύπτουν οἱ διαφορές.

3. Ἡ αἴσθησις ὁμως μπορεῖ εὐκόλα νὰ εἶναι ὑποκειμενικὴ. Ἀποτελεῖ κανόνα στὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες νὰ ἀπομακρύνονται τὰ αἰσθητὰ δεδομένα, τὰ ὁποῖα διατρέχουν τὸν κίνδυνον νὰ εἶναι πολὺ ὑποκειμενικά γιὰ νὰ συγκρατοῦνται ἀποκλειστικὰ ἐκεῖνα τὰ δεδομένα, ποῦ ἐμφανίζουν ἓνα ἱκανοποιητικὸ βαθμὸ ἀντικειμενικότητος. Ἐτσι ὁ φυσικὸς ἀντικαθιστᾷ τὶς ἀσαφεῖς ἐντυπώσεις, ποῦ δημιουργεῖ ἡ θερμοκρασία ἢ ὁ ἠλεκτρισμὸς, μὲ τὴν ὀπτικὴν καταγραφὴν τῶν διακυμάνσεων τοῦ θερμομέτρου ἢ τοῦ ἠλεκτρομέτρου. Ὁ κοινωνιολόγος πρέπει νὰ λάβει τὶς ἴδιες προφυλάξεις. Τὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα, μὲ βάση τὰ ὁποῖα προσδιορίζει τὸ ἀντικείμενον τῶν ἐρευνῶν του, πρέπει νὰ εἶναι ὅσο γίνεται περισσότερο ἀντικειμενικά.

Πράγματι, μία αἴσθησις εἶναι τόσο περισσότερο ἀντικειμενικὴ ὅσο τὸ ἀντικείμενον στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται εἶναι περισσότερο σταθερὸ γιὰτὶ προϋπόθεσις κάθε ἀντικειμενικότητος εἶναι ἡ ὕπαρξις ἑνὸς σταθεροῦ καὶ ἀναλλοίωτου σημείου ἀναφοράς, στὸ ὁποῖο νὰ ἀναφέρεται ἡ αἴσθησις καὶ τὸ ὁποῖον νὰ ἐπιτρέπει τὴν ἀπόρριψιν κάθε μεταβλητότητος, ποῦ ἀπορρῆει ἀπὸ τὴν ὑποκειμενικότητα. Ἄν τὰ μόνα σημεῖα προσανατολισμοῦ, ποῦ εἶναι δεδομένα, εἶναι τὰ ἴδια μεταβλητὰ καὶ συνεχῶς ἀλλάζουν, λείπει κάθε εἶδος κοινοῦ μέτρου καὶ δὲν ἔχομε κανένα τρόπο νὰ διακρίνομε ἀνάμεσα στὶς ἀντικειμενικὰ καὶ τὶς ὑποκειμενικὰς μας ἐντυπώσεις. Ὅσο, λοιπόν, ἡ κοινωνικὴ ζωὴ δὲν καταφέρει νὰ διαχωρισθῆ ἀπὸ τὰ ἰδιαιτέρα συμβάντα ποῦ τὴν ἐκφράζουν καὶ νὰ ἀποκτήσῃ μία ὕπαρξιν αὐτοτελῆ, θὰ ἐμφανίξῃ ἀκριβῶς τὴν παραπάνω δυσκολίαν γιὰτὶ, ὅπως τὰ ἰδιαιτέρα αὐτὰ συμβάντα ἀλλάζουν συνεχῶς φυσιογνωμίαν καὶ ὅπως ἡ κοινωνικὴ ζωὴ τοῦς εἶναι ἀναπόσπαστη, τῆς μεταδίδουν τὴν κινητικότητά τοῦς. Ἡ κοινωνικὴ ζωὴ συνίσταται, ἐπομένως, σὲ ἐλεύθερα ρεύματα, ποῦ βρίσκονται συνεχῶς σὲ διαδικασίαν μεταμορφώσεως καὶ ποῦ ὁ παρατηρητὴς δὲν μπορεῖ νὰ τὰ ἀντιληφθῆ. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ μελετητὴς δὲν μπορεῖ νὰ πλησιάσῃ τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα ἀπ' αὐτὴ τὴν πλευρά. Ἀλλὰ ξέρομε

πὼς ἡ κοινωνικὴ ζωὴ ἐμφανίζει τὴν ἰδιομορφίαν ὅτι ἀποκρυσταλλώνεται χωρὶς νὰ πάσῃ νὰ εἶναι ὁ ἑαυτὸς τῆς. Ἐτσι, πέρα ἀπὸ τὶς ἀτομικὰς πράξεις ποῦ προκαλοῦν, οἱ συλλογικὲς συνήθειαι ἐκφράζονται μὲ προσδιορισμέναις μορφάς — νομικοὺς κανόνες, ἠθικὰς ἐπιταγὰς, λαϊκά ρητά, κοινωνικὰς συμβατικότητες κλπ. Ὅπως οἱ μορφὰς αὐτὰς ὑπάρχουν νόμιμα καὶ δὲν ἀλλάζουν ἀνάλογα μὲ τὶς διαφορὰς ἐφαρμογὰς τοῦς, ἀποτελοῦν ἓνα σταθερὸ ἀντικείμενον, ἓνα ἀμετάβλητον στὴν διάθεσιν τοῦ παρατηρητῆ μέτρον ποῦ ἀποκλείει τὶς ὑποκειμενικὰς ἐντυπώσεις καὶ τὶς προσωπικὰς παρατηρήσεις. Ἐνας κανόνας δικαίου εἶναι αὐτὸ ποῦ εἶναι καὶ δὲν ὑπάρχουν δύο τρόποι νὰ τὸν ἀντιληφθῆ κανεὶς Ἐφ' ὅσον, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, αὐτοὶ οἱ τρόποι ἐνέργειας δὲν εἶναι παρά στεροποιημένη κοινωνικὴ ζωὴ, εἶναι νόμιμο, ἐκτός ἐὰν σημειῶνεται ἀντενδείξεις¹⁶, νὰ μελετηθῆ ἡ δευτέρη μὲσω τῶν πρώτων.

Ὅταν, λοιπόν, ὁ κοινωνιολόγος ἀποπειρᾷται νὰ ἐξερευνήσῃ μίαν ὁποιαδήποτε τάξιν κοινωνικῶν γεγονότων, ὀφείλει νὰ προσπαθῆσῃ νὰ τὰ παρατηρήσῃ ἀπὸ τὴν πλευρά, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐμφανίζονται διαχωρισμένα ἀπὸ τὶς ἀτομικὰς τοῦς ἐκδηλώσεις. Αὐτὴ τὴν ἀρχὴν ἐφαρμόσαμε γιὰ νὰ μελετήσομε τὶς διαφορὰς μορφὰς κοινωνικῆς συνοχῆς μὲσω τῆς ἐξελιξέως τοῦς στὸ σύστημα τῶν κανόνων δικαίου, ποῦ τὶς ἐκφράζει¹⁷. Ἐπίσης, ἂν προσπαθῆσῃ κανεὶς νὰ διακρίνῃ καὶ νὰ κατατάξῃ τοῦς διάφορους οἰκογενειακοὺς τύπους σύμφωνα μὲ τὶς φιλολογικὰς περιγραφὰς, ποῦ μᾶς δίνουν οἱ ταξιδιωτὰς καὶ καμιά φορὰ οἱ ἱστορικοὶ, διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ ἀναμίξῃ τὰ πρὸς διαφοροτικά εἶδη, νὰ συσχετίσῃ τοῦς πρὸς ἄσχετους τύπους. Ἄν, ἀντίθετα, πάρῃ κανεὶς γιὰ βάση τῆς κατατάξεως αὐτῆς τὴν νομικὴν ὑπόστασιν τῆς οἰκογένειας καὶ, εἰδικότερα, τὸ κληρονομικὸν δικαίον, θὰ ἔχει ἓνα ἀντικειμενικὸν κριτήριον ποῦ, χωρὶς νὰ εἶναι ἀλάνθαστον, θὰ προλάβῃ πολλὰ λάθη¹⁸. Θέλει κανεὶς νὰ κατατάξῃ

16. Γιὰ παράδειγμα, θάπρεπε νὰ ὑπάρχουν λόγοι νὰ πιστέψῃ κανεὶς ὅτι, σὲ μίαν δεδομένη στιγμὴν, τὸ δικαίον δὲν ἐκφράζει πᾶν τὴν πραγματικὴν κατάστασιν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων.

17. Βλέπε «*Division du Travail Social*», 1. I.

18. Βλέπε τὸ ἄρθρον μας «*Introduction à la Sociologie de la Famille*», στὸ *Annales de la Faculté des Lettres de Bordeaux*, ἔτος 1889.

τά διάφορα είδη έγκλήματος; θά προσπαθήσει νά ανασυστήσει τούς τρόπους ζωής και τις επαγγελματικές συνήθειες πού κυριαρχούν στους διάφορους κόσμους του έγκλήματος και θά αναγνωρίσει τούς έγκληματολογικούς τύπους όσες διαφορετικές μορφές εμφανίζει ή όργάνωση αυτή. Για νά καταλάβει τά έθιμα και της λαϊκές δοξασίες θά αναφερθεί στα γνωμικά και τά ρητά, πού τις εκφράζουν. Αναμφίβολα, προχωρώντας μέ τόν τρόπο αυτόν, αφήνομε προσωρινά έξω από τήν επιστήμη τό συγκεκριμένο όλικό της συλλογικής ζωής — κι όμως, όσο μεταβλητό και νάναι δέν έχομε τό δικαίωμα νά θεωρήσομε έκ των προτέρων σάν δεδομένο τό ακατάληπτο του όλικού αυτού. Προκειμένου όμως νά ακολουθήσομε μία μεθοδική διαδικασία πρέπει νά στηρίξομε τά πρώτα θεμέλια της επιστήμης σέ έδαφος σταθερό και όχι σέ κινούμενη άμμο. Πρέπει νά πλησιάσομε τόν κοινωνικό χώρο από κει από όπου παρέχει καλύτερη λαβή για έπιστημονική διερεύνηση. Μόνον άργότερα θά είναι δυνατόν νά προωθηθή ή έρευνα περισσότερο και νά περιλάβει σιγά - σιγά αυτήν τήν πραγματικότητα, πού διαφεύγει και πού ίσως τό ανθρώπινο πνεύμα νά μήν μπορέσει ποτέ νά τήν καταλάβει άπόλυτα.

Κανόνες για τήν διάκριση μεταξύ όμαλου και παθολογικού

Η παρατήρηση πού γίνεται σύμφωνα μέ τούς προηγούμενους κανόνες συγγέει δύο τύπους πραγμάτων πού από όρισμένες πλευρές είναι πολύ άνόμοια μεταξύ τους: τά πράγματα πού είναι αυτό πού πρέπει νά είναι και εκείνα πού θάπρεπε νά είναι άλλοιώς από ό,τι είναι — τά όμαλά και τά παθολογικά φαινόμενα. Είδαμε πώς ήταν έξ ίσου άπαραίτητο νά περιληφθοϋν στον όρισμό μέ τόν όποιο κάθε έρευνα όφείλει νά αρχίσει. Αλλά, εάν από όρισμένες άπόψεις έχομε τήν ίδια φύση, αποτελοϋν ταυτόχρονα δύο διαφορετικές παραλλαγές πού πρέπει κανείς νά τις διακρίνει. Έχει ή επιστήμη στην διάθεση της μέσα πού νά επιτρέπουν τήν διάκριση αυτή;

Τό ζήτημα είναι πολύ σημαντικό γιατί από τήν λύση του εξαρτάται ή αντίληψη του ρόλου, πού άρμόζει στην επιστήμη — ιδιαίτερα στην επιστήμη του ανθρώπου. Σύμφωνα μέ μία θεωρία, οι όπαδοί της όποίας ανήκουν στις πιο ποικίλες σχολές, ή επιστήμη δέν μάς διδάσκει τίποτε για τό τί πρέπει νά θέλομε. Δέν άφορά, όπως λένε, παρά γεγονότα, πού όλα έχομε για τήν ίδια αξία και τό ίδιο ενδιαφέρον. Η επιστήμη τά παρατηρεί, τά έρμηνεύει — αλλά δέν τά κρίνει: γι' αυτήν δέν υπάρχουν κατακριτέα γεγονότα. Τό καλό και τό κακό δέν υπάρχουν για τήν επιστήμη. Είναι, πράγματι, σέ θέση νά μάς πει μέ ποιο τρόπο τά αίτια παράγουν τά αποτελέσματά τους, όχι όμως και ποιοί στόχοι πρέπει νά επιδιωχθοϋν. Για νά προσδιορίσει κανείς όχι πιά τό ύπάρχον αλλά τό επιθυμητό πρέπει νά καταφύγει στο ύποσυνείδητο — μ' όποιο όνομα και αν άποκαλείται: συναίσθημα, ένστικτο, ζωτική παρόρμηση κλπ. Η επιστήμη, λέει ένας συγγραφέας τόν όποιο ήδη αναφέραμε, μπορεί πράγματι